

„Нова Искра“ излази сваког месеца. Цена: на годину 16, по год. 8, четврт год. 4 динара; ван Србије: на год. 10 фор. или 20 динара у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се *P. J. Ođavibu*, власнику и уреднику „Нове Искре“, Капетан-Мишина улица, бр. 8. Рукописи се не враћају; накнадно тражење појединих бројева извршује се само у року од два месеца. После тога рока бројеви се могу добити само за откупну цену. —

Послије севдаха

— Стев. И. Самарџић —

I.

еђеља је. Прошла већ и индија, а стара Ана једва нагна свога Срета да изиђе мало у сокаке, међ своју дружину.

Сокаци оживљели... Испред врата посједале жене, па растуриле еглен у велике, склапају неђељни биланс своје женске политике, а пођеће се искупиле ђевојке, једна другу задиркују и смију се, момци им прилазе, настаје обично поздрављање, па полако, полако улазе у све живљи и веселији разговор... почиње „босање“... С пенџера и из башча разлијежу се час по час заносне севдалинке, које те чисто маме да се успеш на стоборнице, и да се гранчицама јако расцвјеталог јерђивана или китицама ђурђевка и љубичице хитнеш на зарумењене пјевачице; а кад кликну:

„Дуни ми, дуни лађане,
еј лађане!..“

„Дођи ми дођи драгане,
еј драгане!..“

„У моју башчу зелену,
„Под моју ружу румену,
„Бе но ја везем јаглуке...“

да прескочиш и стоборнице, па да се уз мирис јерђивана насладиш и мирисом чисте душе ђевојачке...

Срето неосјетно дупи вратима за собом, па се упути сокаком сјетно и замишљено, несвјесно погледа око себе

и све му се учини као необично весело, све као да плива у некој особитој радости за оживљеном природом. Дивно предвечерје. Сунце се полагано спушташе к своме заходу и чисто као да пошљедњим својим зрацима, смијешћи се, поздравља вас свијет и довикује му: до виђења!.. Ластавице пролијећу, весело цвркућући, врашци цвиџикају... Небо ведро, чисто. Онај пролетњи ваздух помијешан са мирисом бехара и јерђивана чисто га опи и дође му некако да га се одједном надигне, да упије у се сву сласт коју му природа тако обилно пружа. И пјесме му прекидоше мисли... Учини му се као да се и пјесме и звуци тамбурице, који допирашу из другог сокака, и цвркултавица, и цвиџикање врабаца, и кикот несташне ђечурлије слива у јединствену хармонију, па све то утиче некако опојно, заносно...

Разљеже се пјесма:

„Да знаш, драги, како срце боли,
Срце боли, хоће да изгори...“

То га текну у срце, дубоко уздахну и несвјесно прошапута: „Боли, боли...“. Пролазаше испред Спасојевића куће, ђе се бијаше окупило неколико ђевојака, па их и не опази, него замишљено прође не поздравивши их. Зорка Спасојевића, негдашња прва јараница Љубина, која је Срету некад доста за руку учинила, прекори га:

— Зар тако болан, Срето, ни помоз' Бог!...“
— Бога ти, Зорка, не разумај се... — застаде Срето тек да нешто рекне, па да продужи. — Ја се замислио...
— Знамо, знамо, додаде она бољењиво, а обли је лака румен, па да би то загладила, настави смијешоћи се:
— „А свакој бољци има лијека, болан...“

Друга из друштва надовеза:

— А Срето, видиш, с нама не бегенише...

И он, који је онако слободан био у друштву ђевојачком, сад се збуни и не знаде како да им одговори, па само одмахну руком:

— Нека, Зорка, душе ти!... — па продужи пут.

„Ето и ова Зорка — мишљаше у себи — добра је ђевојка, честита, мане јој нема... а писам никад о њој мислио; али Љуба, Љуба... она ме је упропастила, ојађено ме ранила... Како да је заборавим?... Зар другу вољети к'о њу?... И Зорка је мутна... Шта опет Зорка?... Оно, хвала јој!“ — И ту му паде на намет, како је она знала све што је било између њега и Љубице, осјети како га је сад бољењиво ословила... „Добра душа... Па ето сад се мора ријешити, па како буде!“ И ту га нешто жацну... „Мајка, мајка, како се она само радује... а ја?... Не могу, не могу, срце ми неће, а већ мора се... Јаој, Љубо, да ли да те кунем, што ми сад живот загорчаваш!.. Живот... какав ми је оваки живот?... А ниси ти крива... Од куд сад може друга доћи на твоје мјесто?...“

Продужаваше се цјесма:

„Да зна зора што је миловање,
Не б' сванула за неђељу дана...“

Ту убрза кораке да само час прије измакне из сокака, измеђ свијета, да је сам са својим мислима. Груди му се надимаху, нека слатка чежња испуњаваше их... „Јаој, Љубо, Љубо... А је ли баш она крива?... Није, јес', није... ама јес'... могла је она: нећу, па нећу... а опет женско је слабо, па родитељи, мајка... Бог је убио!...“
Па му ту изиђе слика Љубина: плаве очи њене како га гледају некако бољењиво, као да га моле, па оне бисерне сузе, које на пошљедњем растанку канаху као кишна, па она мала уста, ситни бијели зуби, густе обрве, бујна коса, па онај младеж на њеном памли грлу... Како ју је некада чежњиво гледао, па да му је да обвије руке око њена као сивијег бијела врата, да растрга ситан ђердан, да је стегне плахо, ватрено... да јој испије оне чежњиве очи, да је угризе за јагодице, да јој замрси оне дугачке плаве витнице, да их обвије себи око врата... Па му изађе слика његове мале кућице на селу, ђе је смишљао да с Љубом ових дана борави... Онђе, ђе бистри поточић жуберка кроз густу јелову гору, па да у омару код мале воденице ослушкују трентаве брезе и јасике, шум танковијастих јелика, оруду овчареву и цјесму славујеву... Ах, како би онда часови брзо протицали, како не би ни осјетили зору... Па у заносу понови оно:

„Да зна зора шта је миловање!...“

А сад, како споро протиче дан!... Да га је само што прије скратити...

Већ бијаше на измаку из касабе, па се упути ка Доњем Пољу, тамо ђе је некад с Љубом коло водно, с њом се шалио, отим'о јој чевру... Али и ту бијаше друштва, и ту цјесма уз тамбурице:

„...За мало ти се гледасмо,
За мало... двије године...“

„Аја!“ — говораше у себи — „Не даду ми данас мира... Двије године, три године, прође к'о руком о руку... Ово данас к'о за инат и свака цјесма... Па да се бар гледасмо пет, шест... десет година... Јој севдаху, јој младости!...“ И чисто као опцијен занесе се, погледа околу као да очекује неког, застаде за тренут као да нешто смисли, па убрзаним корацима окрену натраг: ријешено бијаше да потражи Уроша. Лакше му је опет кад је с њим.

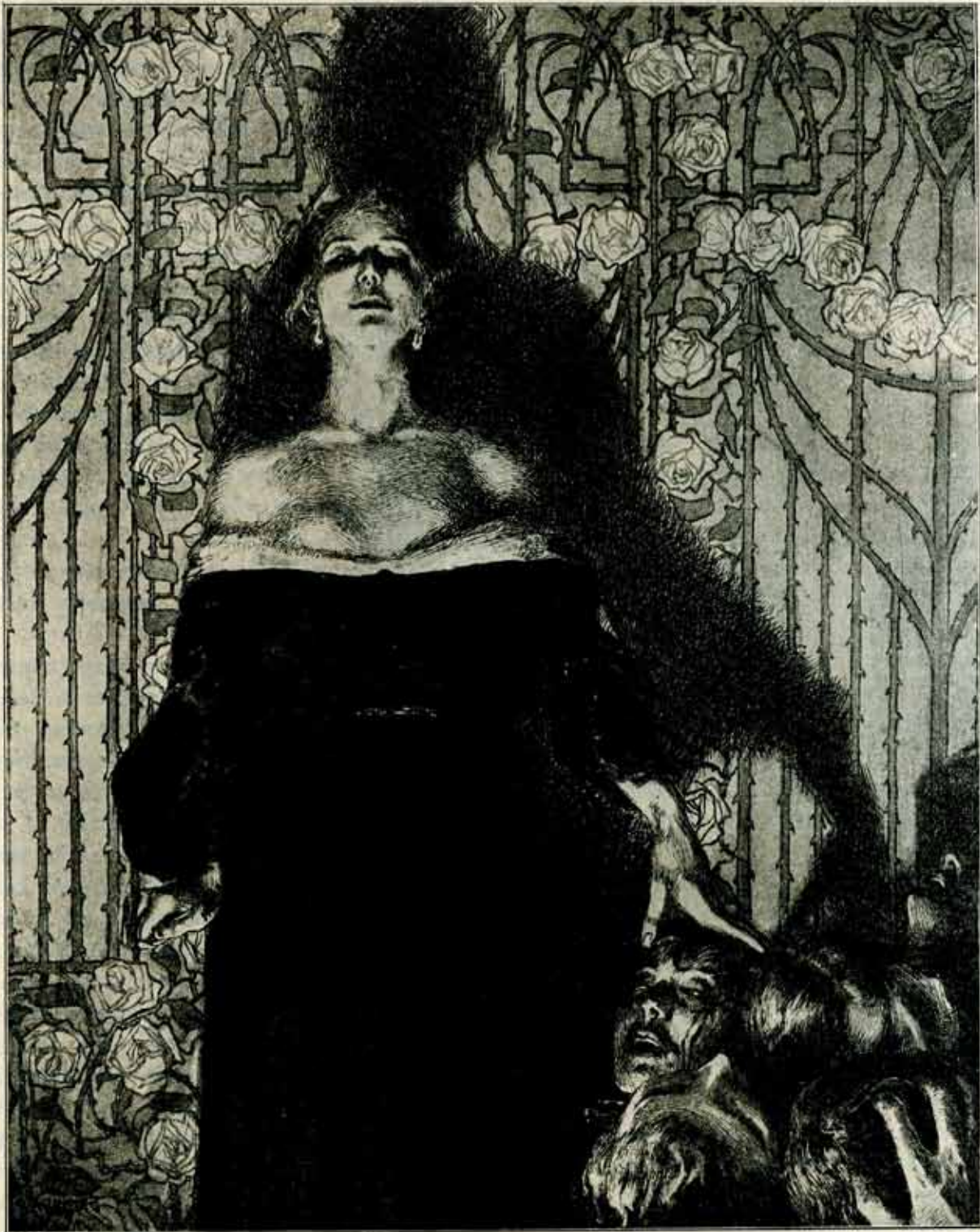
II.

Срето Перовић био је један по један момак у нашој касабн: наочит, виђен, високог усправљеног чела, округла лица, малих уфитиљених бркова, густих обрва, па још кад погледа враголасто оним својим милим граорастим очима, што му играју к'о на зејтину, мало која ђевојка да не порумени и да јој срце живље не закуца, а свакој мило да с њим протури ријеч, двије. У друштву, што по кажу, и стиман и прибран; кад је сабор код цркве, кад је сијело, чешљање, просидба, ја ли кад момци ђе на само теферицују, Срето није смио изостати. Веселац а цјевач, па није ни чудо... Коло да поведе, цјесму да започне мало је ко могао с њим... Оно пусто грло, па само звони, јечи, разлијеже се по свој нашој долини. Кад би само неђељом у Станишиној ливади, под оном старом крушком, која толико година служи за љуљанку о покладама, кликнуо:

„Сви драгани, а мојега нема,
Мили Боже за што ли га нема?...
Ил' болује или ашикује?...“

а оно се за час искупи друштво, дође и момака и ђевојака, настави се коло, цјесма, шала све до акшама. Дође и Љубица, а он се учини да је не види, па гледа друге ђевојке, прозбори коју, па се кријући загледа у Љубу, а она се осврне, па им се тек изненадно сукобе погледи и обоје облије лака румен; окрену се пошље свако на своју страну, па мало, мало, а очи опет траже једно друго и погледи се сукобљавају.

Срето је био вазда слободан, насмијан, разговоран; с ђевојкама би се он распричао у шеснест, а с Љубом некако... стно би, ама не може; чисто му застане ријеч у грлу; кад заустити да јој што рекне, па се збуни, стно би и од себе и од другога да сакрије ту збуњеност, да сваг види: како је њему свеједно разговарати ма с којом ђевојком, ама не може... И Љуба тако... Да је бар она слободнија, него кад се тако нађу заједно, она порумени, обори очи, а њему, рекао би, заигра сваки дамар, па гледа само да се уклони. Кад је у колу, прича с ђевојкама с обје стране, а кад се нађе до Љубице, к'о да му се завеже језик... И кад се усели, те већ морадне да

Иван Вавиотич

Лептирице

проговори коју, то му пошље изгледа страшно, глупо, бесмислено, па би да самога себе казни за такву несмотреност.

Једном тако ухватио се он први у коло до ње, гледа је испод ока, па му се учини као да се нешто сновеселила; осјећа како јој рука у његовој руци гори, па би да је стегне, а не може, не смије: учини му се као да се погледи других заустављају само на њима, виђе како се Урош и Симо нешто сашаптавају, насмију се, па погледају овамо у њих, па да би скренуо пажњу са себе, поче Љуби:

— Врућина... а овђе испод крушке ладовина...

— Јес'!... тек једва одговори Љуба, осјећајући његову збуњеност, па чисто радујући јој се, мало се осмјехну.

— Чудим се, како се она грана држи, те не пукне...

— Држи се...

— Кад привежу љубашку, настави Срето још збуњеније, па, овај, нек се само љушне дебели Миле, бели ће се преломити...

Љуби се то нешто нададе на смијех, а чуше и друге до ње, па прихватише и не знајући на чисто чему се смију. Срето осјећаше да се то смију његовој збуњености, па му дође већ да би одрезао себи и тај брзоплети и цандрљиви језик, да се склони неђе, само да га она не гледа, и у том се срећом и коло прекиде.

— Преломиће се, преломити... — дочека га Урош смијући се. — Преломио си се ти, брајко мој, још како...

— Шта ту везеш, Бога ти!...

— Лијено, лијено... Не сакри, богме, видим ја!...

— па га опет стаде задиркивати: А држи ли се крушка добро, држи?...

— Твоја посла... — додаде Срето да би одбио на шалу, а овамо му није право, што види да је Урош тако брзо завирио у његову душу.

— Држи се крушка добро, — наставља Урош — него ти у мало не паде...

Опет једном, на чешљању код Вуковића, стале њевојке припијевати момцима, а и Љуба међ цјевачицама... Дође ред и на Срета. Отпочеше:

„Буди, Срето, срца јуначкога,

„Случај пуца, опаши се пасом...“

Ту застадоше да се договоре, коју ће му прицјевати. Стане се сашаптавати и кикотати.

— Казуј ти, Љубо!...

Љуба занграла очима, па не зна шта ће с њима, не смије да погледа ни у једну, а не смије ни да их обори доље, па једва промуца:

— Коју гођ' оћете... Шта мене опет питате?...

— Остав'те је, јадне! намигну на њевојке Јока Лазова, ђаво жена, која некако увијек прва оферчи, које срце за којим куца... А њу још нисте никоме прицјевали, па шта се мислите?...

Њевојке прихватише сложено:

„...Да ти кроз пас прстен не пропадне,

Да ти Љуба другом не допадне...“

Момци опет околише Срета...

— А... а?... Туда ли смо?...

— Шта, шта... па цјесма...

— Јес', јес'... цјесма... — додају неки подсмјешљиво.

Тако мало по мало, па пошље већ и у велике, почело се причати, како се Срето и Љубица гледају, како су једно за друго створени, и већ — као што обично бива — кружиле су уз то и свакојака друга нагађања: те како Љубу неће дати за Срета, јер није према њеној кући; како опет и Срето њу завараваше; како њега Љуба држи у цену... Ко би нашу касабу сложио и у таквој једној ствари?... Кад нема о чему другом да се претреса, онда су ова свадбена нагађања као поручена.

И Срето се бранио, бранио од тих разних приговора, па најзад видно да је узалуд. Почео је сад почешће пролазити испред Љубиних врата, по мало и застати, пропричати и нашалити се... У почетку је Урош ишао увијек с њим, те би разговор у троје текао живље, слободније, неуслијеније. Баш кад се Срето с Љубом нешто расприча, па застане, кад очи стану зборити, кад он почне лункати амрелом или звецкати ланцем од сата, а она претурати везену чевру из руке у руку, онда им се Урош нађе на невољи.

— Е, е... е?... Шта је сад?... Деде, Срето, да ти погледам у очи... Дај и ти, Љубице... Обоје ме погледајте право!... А, ђаволи једни, тако ли је, а?... И од мене да сакријете, је ли?...

— Нека те, Уроше, нека... платићеш! — одговара Љуба, па токорсем пријетећи побјегне у авлију, да се мало последије опет врати.

Пошље је већ и Срето сам допаркивао до Љубиних врата. Прикрадао би се и у башчу, па на просутој благој мјесечини, удишући мирис руже и јерђивана, чежњиво погледао, кад ће се озго на пенцери указати Љубина слика. Па би тако проводили читаве сате... Сва мисао, све жеље, наде, сви снови о будућности почињали су од Љубе... Ништа није могао ни пословати, а да не замисли Љубину слику пред собом. Оде тако послом по неколико дана у село, па све к'о на иглама; гледа да сврши посао час прије, па одмах трчи натраг те под Љубине пенцере...

Често пута тако стане размишљати: како то ја њу тако да заволим?... Да није што је лијепа?... Није... има вала и лепшице', а она је мени лепша од виле... Оно, добре је ђуди, ваљана је... ама ето и Сока Милићина и Анђелија попова може бити да су и ваљаније, па свђдно... Није ни то... Па како, за што?... Зна је из ђетињства, он је био повелики дрипац, кад је она, сјећа се добро, долазила у њихову башчу да се забавља са његовом покојном сестрицом, па како су једном погазили неки пријесад, а отац их поћерао да избије, па сјећа се лијено, како је он процуштио Љубу кроз мали капицик да утекне... Био је то брзо и заборавио, а сад се тога тако пријатно сјећа... оживљела и најмања успомена на њу... Има нешто, осјећао је то добро, што га нарочито привлачи к њој, а зашто то, шта је то нешто, није умно да одговори... Осјећао је као да је с њом сроден, да има с њом од постанка нешто заједничко, да је то Богом дано, да тако мора са сваким да буде... Судбина...

Па би пошље стао да размишља о заједничком животу... Као вјенчали се, па не зна шта да чини од радости, загрлио би цео свијет око себе... Све око њега весело, све пјева, све као да осјећа његову радост, па она кућа чисто друкчија, друкчије мирише. Љубино присуство све весели... и онај стари мачак код фуруне као да веселије преде... Љуба по кући трчи, послује, он се напине мало из чаршије, загрли је, пољуби, угризе, смета је у послу; опази га мајка, а он бјеж'!...

„А да се друкчије не окрене?... Не може... може... не може... Могу Љубини родитељи, зењилији су од нас, па да нађу и зењилијега зета... Нисмо ни ми фукара.“ Па чисто зажеле да је Љуба сирота ђевојка, да и тај један разлог отпадне... Ама неће зар... и они су научили како се он гледа с Љубом, па нису јој ни мукајет... И све би ту мисао стио да одагна, али му се она као у пркос наметала. „Зар не може да дође какав богат јабанџија, нахвале му Љубу, он је запреси, родитељи дадну, Љуба плаче, ма залуд... родитеље ваља послушати!... А ја... шта бих ја?... Ако пође драге воље... женско је лако сломити... ако ме изневјери, па нек иде... Којшта!... Зар Љуба?... Мене?...“ Па би у томе узнемирен увијек ишао да је потражи.

Једном тако нашао је заједно у Зоркиној башчи са Зорком, па почео из окола, да јој к'о по мало пребацује, како има пуно ђевојака које гледају само на богаство, гледају ће ће имати више дуката о врату, алала, белезука и свиленијех хаљина онако ђутуре. Љуби се то дало на жао, па га је пријекорно погледала.

— Ама ти то, Срето, ко мени приговараш?...

— Боже сачувај, него онако...

— Срето, Срето!... — поче Зорка, која је била искрена другарица Љубина — к'о да ми не знамо мушке приговоре...

Па у томе устаде с изговорем да иде да донесе слатко да их послужи, а с намјером да њих двоје остави на само да се споразумеју.

— Па и кад бих ти приговар'о — настави Срето усмљено смијешећи се — шта је?...

— Немој болан... За кога се ја то надам, јеси чуо?... За кога поручујем?... Што говориш тако?...

— Ама ја... онако... — ушептрљи Срето, па застаде за тренут као да прибере мисли. — Љубо!... Душе

ти твоје и среће ти твоје, је ли тврда вјера?... Неће ти никад пасти на намет да би за другога пошла?...

— Говорила сам ти...

— Никад те за другијем срце неће понјети?...

— Никад...

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ПЕШТЕРИ

— И кад би те ко нагонио... мајка, отац?...

— Што толико питаш, живота ти?... Ко може, болан, наморати срце да воли оно што не воли?...

— Љубо... опрости!... Ама ме тако понекад нешто узмучи!... — па у радости и заносу притрча да је загрли.

Љуба се стаде бранити, а у том се и Зорка врати.

— Тако ли је, а?... Зачиње! — За час се и свадиле и помирили...

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Ја не тражим...

Ја не тражим да се време врати,
И кроз прву младост да ме води.
Ал ме боли што се срцу крати
Пут којим се правој срећи ходи.

И што сносиш ти, невина, казну
Живећ' дане обмане и наде;
Док ја мрзим ону наду празну,
Што једино утешити знаде.

Кад се питам, докле ови дани?
Нашто такав цео живот личи?
Мени судба рекне: Све сахрани!...
Теби онет: Свега се одричи!...

Влад. Станиславовић

Павлић

Иша не престајаше цело пре подне. Ситна, убиствена јесења киша, што се у стотинама сјајних бисера губила у овлаженој одећи и својом хладноћом продираше до саме сржи. Све у наколо одејајивало је од ње; по лишћу, грању и стаблима купила се њена влажна мокрина и лагано и постепено капала на одвећ натољену земљу, траву и путање. Са стрменитих и каменитих узвишица капље су лагано клизиле и, не могући продриети кроз каменито дно, купиле се у узане поточиће и ситне барице, и собом носиле сакупљено труње, опало лишће и пожутелу, зреду напрат. Лишће се гомилама купило и љубило једно за друго, и меко као кадива и сјајно као златно црвена свила пропуштало заморене ноге без икаква јава.

Ишао сам са Павлићем. Он је већ од дужег времена стајао у служби код нас и сви ми сматрали смо га као човека, на кога се смело поуздати. А био је тако сићушан и неугледан на оку. „У једну шаку да га скупиш“, говорили су сељаци о њему. Па ипак горосечци у околини тако су га се бојали, да је ретко когод желео упуштати се с њиме у посао. Мени се на њему нарочито допадала његова два крупна, необично црна и светла ока, и фино изрезане, увек јако стиснуте уснице — знак његове смелости. Нарочито је у ходу јако млатао рукама и десну ногу повлачио за собом као да га је мрзило подигнути је, што све није сметало да у ходу не зна границе и умора, а о брзини сељаци су причали читаве легенде о њему.

„По, господине, данас нам за цело неће измаћи?“

„Само ако дође?“ рекох.

„Зар данас?.. У живот бих пристао!... Ах, знам ја ту најеју веру добро. Овако је време као поручено за њих; не пропушта се то лако. За цело мисле: ми смо рчкови, па се завукли гдегод под букву и дремамо.“

У последње време беху учестале крађе у шуми. И све као да у земљу пропадне. Веровао сам Павлићу и знам, колико је пута само у шуми ноћио. Без икакве користи! Неко као да га је у стону пратио; док је он био на једном крају, на другој страни било је већ штете. Јутрос ми рече да данас мора бити лова и с тога пођосмо заједно.

Пред нама стајала је шума велика и мирна. Мрачна тајанственост била је из њене утробе и никакав се звук не чу, ништа се не покрете у њој, само што су крупне капље и даље продужавале свој лагани и одмерени пад са жуто-црвеног лишћа. А њено дрвеће као тешки, мрки дрвени зидови одмарало се у овом потпуно неусталасаном царству самоће и покоја, и као стари, непобедни дивови, пркосећи и сунцу и облаку, размахнули би кадикад својим тешким, пуним крунама и тада би горе одјекнуо дуги и тајанствени шум као песма неисцрпне вечности...

Павлић је хитро и брзо корачао преда мном и као коза верао се по забаченим путањама преко оштрог камена, куда нога људека као да није никад ни крочила. Он не застаде нигде, не дахну нигде; јурио је напред као да га тамо чека блаженство тајне и забрањене љубави; као да су те дугачке, кривудава и успорне путање били једини његови познаници и у мрачној ноћи и на дану пуном сунца и његова сјаја. Тек горе кад изађосмо

на плато, он застаде, хукну дубоко, обрисав знојаво чело, и наслони се на стабло гранатога растова исполна.

Беше се отпочело ведрити и сунце иза дугих, црних облака сијну од једном и његов сјајни вео простре се преко поцрнелих њива испод нас: стаде се поткрадати старим дуголетним растовима, просипљући по њиховим врховима зраке свога сјаја, цијући им заостале капљице са широка лишћа.

„Хајдемо доле „Дубокој Јарузи“! Под старим растом на оном висоравну тамо чекаћемо. Ништа нам онде неће остати скривено, а и звук боље допире.“

Низ стрме и камените окомке почесмо лагано силазити. Овде је почињала стара прашума, чије су гранате букве и растови изгледали као велике, раширене рептилије; вињаге и пузавице омотавале су њихова дебела стабла и заједно са дивљом малином и купином пречиле се и шириле по узаној путањи, да смо једва ноге извлачили. Овде онде приметисмо по коју одсечену младницу, чије је високо одрубљено стабло стрчало као утвара каква.

„Ето видите! Тако они... Завуку се у ово шипражје и сотона им ништа не може. Погана сорта!... Тестерицом лагано и ни звука да чујеш. И онда иди га тражи!...“

Изиђосмо на узану пољану. „Дубока Јаруга“ лежала је пред нама; њене окомите стране одсецале су се готово у вертикалном правцу одавде и губиле дубоко тамо негде на дну саме јаруге, одакле једва да је до нас својим слабим и испрекиданим шумом допирао жубор немирног, планинског поточића. Камен неки одрони се испод наших ногу и са великим шумом сјури се у јаругу.

Подавијајући најљиве струку испод себе наслоним се на дебело, испуцано стабло. Свуд око нас владала је пустош и мир ничим непомућен, само је стари раст слушао гласове, што му их доле поточић доноси и величанствено је шумио.

Не знам, колико сам тако лежао. Од једном Павлић скочи.

„А-ха!... Чујете ли, господине?“

Крв му појури у лице и ја видех како му унесе дршћу и слепоочице јаче ударају.

„Не чујем ништа!... Преварио си се.“

„Зар ја?... Ах, знам ја тај звук тако добро, господине! Колико ми је пута само срце јаче ударило, кад га чујем... Као нас кад навуши траг звери... Ево, послушайте!...“

Одиста, из даљине, са оне стране јаруге, допре нам дуги потмули звук, који је својом оштрином потпуно одударео од глухог и озбиљног хора тамних грана.

„Нема сумње: неко сече!“

„Ах, не варам се ја!... Ђаво проклети, баш се данас нашао. Причекни само, себи си свећу сам упалио“.

И не чекајући више, он се скотрља низ јаругу, као

II. ЈОВАНОВИЋ

СВЕТА МАЈКА АНГЕЛИНА

јелен скачући преко поваљена, трула дрвећа, не марећи за оштру купину, која му је одећу дерала, руке осакаћивала.

Држећи се путање и сам за њим стрчим доле. На једвите јаде пређем преко потока и станем се пужати уз стрму обалу за Павлићем, који као да је летео. Тупи звук од секире долазио нам је све ближе и све јасније чуло се њено уједначено ударање о дрво.

Павлић застаде и очекну ме. Које од узбуђења, које од напрезања срце ми је ударило тако јако, да сам га

лено чуо како куца. У таквим тронуцима и најхрабријем човеку прођу жмарци кроз цело тело као кад се оштри рез челика приближава нашим леђима. Чудно осећање обузима онда човека у овом полумраку, из кога као да зијају својим ледним чељустима стотине мреких авети, а досадна и несносна тишина овлада целом околином, у којој се и најмањи звук стократно одлеже и пустош околне опомине на задах скоро разјапљена гроба.

Пођосмо заједно. Павлић скинуо пушку с рамена и као у потери лагано и опрезно корача напред. И у овом миру пуном тајанствености и страха јаче се занухаше гране и боно цвилећи под сваки ударцем иверје се одвајаше од свога господара; глуха јека пунила је мирни простор и потајна стравка као да иђаше по гранама до самога врха. Најзад још један јачи ударац и он, висок и витак, одбијен од станишта свога, последњи пут зануха своју тешку круну и са великим шумом, ломећи успутно гране, сручи се на земљу.

Бејасмо још свега за двадесет корака удаљени. Влажно, мокро лишће и сив полумрак, који владаше шумом, учинише да се тако близу неопажени примакнемо.

На обореном расту седео је он, чичица неки, са секиром на крилу, без капе на глави; влажна и мокра коса падала му је у мокрим бичевима по сухом, старачком лицу и покривала по готову цео горњи део његов.

„А сад, голубићу мој?“

У пустој тишини шумској јасно одлеже глас Павлићев.

Сељак одскочи са свога седишта. Испод седе старачке косе забленуто је гледало у нас мршава, борама избраздано лице; ништа не мрдну на томе лицу, ни један се мишић не покрете; изгледало је да је мртвачка укоченост обузела све. Само што се очи беху неприродно рашириле: изгледале су као две црне, зажарене кугле.

„Тако, тако!... Ваца само секиру, голубићу!..“

Старац отури секиру далеко од себе.

Ужасно осећање страха у боном дрхтају провлачило се кроза сву његову снагу. Моментано не знађаше шта је с њим. Хтео је проговорити, али му се из груди оте неки пискави, неартикуловани тон.

„Ух... ја...“ стењао је старац под притиском страха и изненађености, као да су га грчеви стегли у грлу.

„Шта? Хоћеш да се правдаш, је ли? Умукни!.. Све вас добро познајем. И Христа би продали, само да вам падне шака.“

Приђосмо му сасвим близу. Нешто од влаге, нешто од страха старац је тако дрхтао пред нама, да ми га у неколико беше жао погледати. Испод незакончане кошуље испод грла вириле су црне, ранаве груди; рукаве старе, тешке кошуље беше завио повнше лаката, да му не сметају при раду и на ослабелим рукама јасно беху одсечиле крупне, плаве жиле.

„Дакле, то си ти, чика-Миле?... Па зар и ти тако!..“

Павлић га беше тек сад познао: сељанин из оближњег села.

„Опрости, господине, мука и невоља велика; несрећа је моја, али морао сам... Ах, Боже, Боже, зашто ми удели све то?... Што мене бар не узе, да под старост не гледам муку своју...“

Било што се Павлић хтео показати преда мном, било што је то била његова обична оштрина, тек он му не остаде дужан.

„Ех, шта ту!... Сви ви лелечете на муку и невољу као жене какве. А њих треба Бог само да знаде, јер он само може помоћи.“

„Смилиј се, господине!... Руку ти љубим...“ — И старац склопи руке — „Данас и први и последњи пут... Ах муко моја и несрећо голема!..“

„Ђути!... Срам да те је!... Од својих седих власи треба да се стидиш! И место да млађе опоменеш, ти тако сѐд и стар секиру у руке, па у крађу!..“

„Не грди ме, господине!... Јад ми се улегао на души, који ти и не знаш... Видиш ли ове старе руке?... Још оне ни границице нису дирнуле... А данас?... Хе, Божја воља!... Нека се она врши! Велика је и моћна реч његова; није она само мене задесила...“

„Престани кад ти кажем! Неће ти помоћи твоје лелечање... Ја Бог нисам, да ти милости дадем...“

„Али си човек, господине, и ако знаш муку — опростићеш...“

„Та докле ћеш ми причати и пренемагати се? Шта ту ваздан?... Научићу ја тебе. Хуље сте никакве! Немати мира ни дању ни ноћу, пси једни!... Знаш ли, да је то моје парче хлеба? Што ми га отимате из шака?...“

„Смилиј се господине!... Ако мене ради нећеш, помисли на њу, на Јелицу моју!... Па и ти си је добро познавао, господине. Толико си пута ручао код нас! Што је Бог дао!... А она те је тако волела! Дај да јој бар то последње учинимо...“

„Шта велиш, стари?“

„Душе ми моје и ове седе косе, што је гледаш! Не ради, не ради сам учинио.“

Павлић се узневери и збуњено гледаше у старца.

„Та говори већ једном, до сто ђавола!“

„А била је тако добра, тако паметна и добра. Могао сам ма куда поћи; данима кући да не дођем, свему је она знала реда!... Ах, туго моја!“

И старац уздахну дубоко и сузе се скотрљаше низ његове мршаве образе.

Павлић га ухвати за рамена и стаде дрмусати.

„Но, хоћеш ли већ рећи?“

„Ајде к'о мислим, да јој бар последњу жељу испуним. И она га је тако добро знала. И да ме затече, неће ми ништа учинити. Тако је радо кући нашој долазио... А он ето не да ми с миром ни да јој крстачу одсечем...“

„Шта-а?... Шта кажеш?...“ Нешто бесно као последњи крик оте се из Павлићевих груди.

„Крстачу, крстачу вој, Јелици мојој, мојој нади и поносу, свему моме... Авај мени јаднику!...“

Не спазих Павлића. У трен ока несташе га испред нас. Само што се ситни буквићи залелујаше испред нас и одјекну шушањ грања под његовим бесним ногама.

Мрак се беше у велико спустио. Шума је и даље ћутала и њене тамне гране шуштале су, а поред мене ишао је бедни отац и вукао крстачу за дете своје...

28/IX. 1905. год.

На Авли.

М. П. Ђирковић

М е т и ж а

Ја знам да страдах, да жуђах и падах
У свом животу. Може бити споро,
Ал' ће тек доћи клонулост и задах
Да скрију све што волео сам скоро.

Осећам да се лагано одваја
Стари свет жеља и мисли од мене,
Да су ми дани са све мање сјаја,
И бледо цвеће спомена да вене.

И да ће, најзад, доћи дани бледи,
Дани без суза, осмеха и среће,
И без живота, кад ће у тој беди
Владати немар, падање све веће

С престола среће, задовољства, маште
И сна, над којим сијале су сфере;
Расплинуће се у визије таште
Све, и у тугу мутне атмосфере,

Ко добра мајка без јединца сина,
Душа без свог ће идеала бити,
Живети немо пределима сплина,
Докле се једном не раскину нићи

Тела и духа, с временом и свелом
Надом, а срце престане да жуди.
Заспаћу мирно под Истине велом,
Са венцем снова преко мртвих груди.

Сима Пандуровић

Београд од 1717 — 1739

по архивским изворима

написао

Тодор Стефановић Виловски

(наставак)

Међу тадашњим јавним грађевинама, у утврђеној вароши, без сумње је и по својим димензијама и по спољашњем изгледу заузимала прво место такозвана *Александрова или Виртембергова Касарна*. Она је била одмах с леве стране од Виртембергове или Стамбол-каније, рачунајући од уласка у варош.

Ова Касарна (у Доксатовој „експликацији“ под бројем 59) била је зграда од три спрата. По слици, која је снимљена са ориџинала у Спарову албуму, ова је зграда показивала правилну архитектуру, имала је на крајевима по један навилон (без сумње за официре), три авлије; четири главна улаза (са сваке стране по један) над којима су биле отворене терасе или балкони, и у сваком спрату с поља, са уже стране, по 21 прозор, а

са дуже стране по 31, дакле свега с поља 312 великих прозора. У овој касарни било је смештено 12 батаљона пешадије, а могло је стати и више по потреби, као што је то био случај доцније за време ратова 1738. и 1739. године.

Александрова Касарна, која је тако прозвана по тадашњем гувернеру и председнику српске администрације, принцу Александру Виртембершком, стајала је између Виртембергове Каније и између бастиона Св. Карла, дакле, отприлике, тамо где се данас налази кућа Ђурићева, одмах до споменика кнеза Михаила и гостионице код Руског Цара, а могла је допирати све до Љубичине улице. Узевши у обзир њезину ширину и дужину, како су обележене у Спарову плану, може се поуздано тврдити да су јој темељи били у данашњој Кнез-Михиловој

улици, почевши од Руског Цара па све до куће Тиће Марковића на углу Кнез-Михаилове и Љубичине улице, чиме се објашњава, да су готово сви власници нових кућа у Кнез-Михаиловој улици при копању основе наилазили на велике подруме са дебелим и јаким зидовима и сводовима, у којима су нађени и читави костури са ланцима и са оружјем. Ово нам јасно казује, да су то темељи какве војничке грађевине из онога доба.¹⁵⁾

О Александровој Касарни има у старим протоколима Двор. Ратн. Архива у Бечу многих података односно кретања и размештаја војске, али нигде нисам нашао тачно забележено, када је почело грађење овога здања и кад се свршило.

Само се толико може дознати из акта и разних описа, да је испред касарне била велика пијаца за војне смотре (Parade-Platz), која је била окружена понајвише јавним зградама за ратну употребу. Она је заузимала простор испред бастиона Светог Франца (данашњи Топличин Венац на изласку Љубичине улице) и српске цркве и митрополије с једне стране и Кнез-Михаилове улице с друге стране, према томе могао је некадашњи Parade-Platz бити простор, на коме је некада стајала Делијска Чесма и на коме се данас налазе плац Академије Наука, Спасићева кућа, Гранд Хотел и Авакумовићева кућа.

На лепом и видном месту била је *српска црква и митрополија*. Где је била стара црква и митрополитова кућа и да ли су српски становници под Турцима становали само изван вароши, у српском подграђу, или их је било и у вароши самој, то се не да утврдити. О томе нема нигде спомена, а и стари планови и снимци града и вароши из доба турског, не дају нам могућности да све ово тачно сазнамо. Да је било Срба и у вароши и да је стара српска црква била отприлике на истом месту, на коме је била ова новија, о којој ћемо говорити, то је тек само претпоставка. Из акта се, истина, види да су становници српског подграђа (Untere Reizenstadt) јуна 1725. године молили Дворски Ратни Савет, да могу своју цркву *изнова* подићи, што би значило, да су пређе имали цркву.¹⁶⁾ Али, нажалост, из ове молбе се јасно не види, да ли се ово односи на цркву, која би се имала подићи у предграђу или у самој вароши, а у такозваној горњој

српској вароши (Obere Reizenstadt), у којој је у оно доба било много српских кућа и становника.

Али судећи по свему, ова молба Срба доњоварошана, само се могла односити на цркву у горњој српској вароши, и по томе на цркву, која је у аутентичном плану Ф. Н. Спара забележена као Reizische Kirche и која се на Спаровим сликама види. Према томе морала је и стара српска црква, која је остала из доба турског, бити на истом месту на коме је доцније *изнова* подигнута нова српска црква, за коју се у једном извештају пуковника Доксата од јула 1726. године изриком каже: *да је грађење српске цркве почето.*¹⁷⁾

Што се пак тиче *митрополије* или *архиепископске резиденције*, зна се, да је била најпре стара кућа, која је служила као стан митрополиту, а да је доцније покренуто питање и о зидању нове митрополитове резиденције. Први је покренуо ову ствар митрополит *Мојсије Петровић*. Актом од октобра 1725. он моли да Дворски Ратни Савет нареди Београдској Управи, да се одмах до цркве сазида нов архиепископски стан и српска школа¹⁸⁾, а већ јула 1726. подноси Доксат план нове митрополитске резиденције и српске школе.¹⁹⁾

Потврду за ово налазимо и у списима из Карловачке архиве, које је употребио Милутин Јакшић у својој књизи о „Вићентију Јовановићу“. Из једног дневника из године 1730. дознајемо, да је „Митрополит Мојсије Петровић исте године, 27. јула у 4^{1/2} сахата после подне, умро у *старој кући*, у малој соби на црвеној постели, да је 2. августа однесен у цркву, а трећег дана истога месеца сахрањен уз велико учешће клира и народа.“²⁰⁾

Што се у овом дневнику помиње *стара кућа*, може нам послужити као доказ, да је већ била и *нова* кућа. Ова нова кућа, истина, још није била готова и, као што дознајемо из преписке митрополита Вићентија Јовановића са владикама и општинама и из протокола народних конгреса, она је остала недовршена чак и после смрти овога митрополита (1737. године), јер није било довољно пара за грађење. И ако је митрополит Вићентије, који је много полагао на спољну репрезентацију, непрестано наваљивао, да му сабор одобри и да му народ пошаље потребан новац за довршавање нове митрополије, ипак је ова жеља архиепископова остала пушта, јер је свет тада имао и сувише дажбина и јер се осећало свугде у народу оскудно стање услед многих ратова и иначе несрећених прилика.

Свакојако је црква била пре готова, и ако се тачно не зна, када је грађење довршено.

¹⁵⁾ Н. К. Р. 1726, Juli 502. P. Exp.

¹⁶⁾ Н. К. Р. 1725. Oct. 456. P. R.

¹⁷⁾ Н. К. Р. 1726. Juli 502. P. Exp. У протоколу за ову годину има ова прибелешка: In diesem Jahre ist die Erbauung der Serbischen Kirche, Metropolitanresidenz und Schule im Zuge.

²⁰⁾ Види: *Милутин Јакшић*: О Вићентију Јовановићу. Прилози за историју митрополитства му 1731.—1737. По архивским изворима. Нови Сад, штампарија књижаре Браће М. Поповића, 1900. Стр. 7. О смрти митрополита Мојсија Петровића.

¹⁵⁾ Г. Валтровић помиње овај случај у свом „Старинару“. Међутим се и ја сећам још из год. 1881., 1882. и 1883. да сам често пута гледао, како се копају темељи новим кућама у Кнез-Михаиловој улици и како радници сваки час наилазе на тврде и дебеле зидине. Кад је пок. Милутин Гарашанин зидао своју нову кућу у Кнез-Михаиловој улици, он ме је једног дана позвао да с њиме разгледам старе темеље на које је при копању фундамента наишао. Необавештени свет, дабогме, да је одмах слутио на некакве римске грађевине, као што то обично бива. Но мени, који сам се тада већ помало бавио проучавањем историје Београда, није било тешко познати по циглама и сводовима, да то нису остаци из римског доба, него баш грађевине из аустријског доба. Тада још нисам знао каква је то могла бити грађевина, као год што и данас још многи не знају, него мисле да су то темељи некаквог манастира. Мој поштовани пријатељ, г. Ђока Павловић, такође ми је причао о сличним зидовима и сводовима када су он и његов покојни брат, г. Јевта, зидали кућу у Кнез-Михаиловој улици.

¹⁶⁾ Н. К. Р. Juni 1725. u. Oktober 1725. 456. P. R.

По Спарову плану из год. 1738. као да је нова српска црква била на оном месту, на коме се налази данашња Саборна Црква, више негдашње Шабачке Капије а одмах до некадашњег бастиона Свете Терезије. Митрополија и школа биле су иза цркве, дакле отприлике онде где је сада Београдска Читалица, па још и даље, јер је одстојање између цркве и митрополије повелико.

На Спаровим снимцима, који нам показују „Београд гледајући од Земуна и Београд гледајући са Ратног Острва“, тачно се виде горе на врху брега више Варадинске Капије и Савске Ђурије обе велике зграде. Како унаоколо око цркве и митрополије није било кућа, и како данашњи савски крај није постојао, лепо се могао видети го брег од обале па на више до врха, то је поглед на српску цркву сасвим слободан. Према томе може се на слици тачно видети црква и приближно обележити њен спољни облик.

Више но што ове слике казују, не могу ни ја да кажем, али мислим, да је ово доста, кад се зна, да до сада о тадашњој српској цркви и митрополији нигде није било ни помена.

У резиденцији архиепископској становали су за све време аустријске владавине: митрополит *Мојсије Петровић* († 1730.) под чијом је управом почето грађење цркве и митрополије, затим митрополит *Вићентије Јовановић* (1731. до 1737.), коадјутор и администратор митрополије Београдско-Карловачке, владика *Никола Димитријевић* и патријарх *Арсеније IV. Јовановић Шакабента*, који је из Пећи прешао у Србију и отуда, после закључења Београдског Мира (1739.), у Карловце. Историја спојене Београдско - Карловачке митрополије од 1717.—1739. уједно је историја цркве и историја српскога народа из онога доба, пуна интересантних момената и тамних слика.²¹⁾

Остаје ми још да расветлим питање: да ли је српска црква остала на своме месту и после заузећа Београда под Турцима 1739. односно 1740. или је она

порушена, као што су тада порушене многе остале цркве и друге зграде.

На ово питање се не може тако лако одговорити, јер о томе, као и о много другом чему, немамо непосредних аутентичних података, само се може претпоставити, да су Турци, који су заузели Београд 1740. имали преча посла, него да се одмах баве уништавањем српске

СРПСКА ДЕВОЈАЧКО ВАСПИТАЛИШТЕ МАЛКЕ АНГЕЛИНЕ У ПЕШТИ

богостоје. Њима су биле више на сметњи оне многе и разне католичке цркве и манастири у немачкој вароши, у којој су се они настанили и која је опет постала турски крај и турска варош.

Доказ, да је Београдска Саборна Црква остала нетакнута и за време Турака после Београдског Мира, имамо у томе, што је тело митрополита Вићентија Јовановића које је 1739. год. сахрањено у Београдској Катедрали, испод великог трупа изсред цркве, 1749. године, дакле пуних 10 година после закључења Београдског Мира, пренесено

²¹⁾ Како не може бити задаћа овој студији из локалне историје Београда, да се бави политичком историјом онога доба, то упућујем читаоце, који се за то интересују и које желе да се о томе што боље обавесте, на већ поменуто заслужно дело *Милутина Јакшића* „О Вићентију Јовановићу“, на историјске расправе *Дим. Руварица*: „О Мојсеју Петровићу, Митрополиту Београдском.“ (Споменик 34. Београд 1898.) и „Историјско критичка црта о Вићентију Јовановићу.“ (Земун, 1886.) и на чувену расправу проф. Др Швикера: Prof. S. H. Schwicker. Die Vereinigung der Serbischen Metropolen von Belgrad und Carlovitz in Jahre 1727. Wien, 1881. Carl Gerolds Sohn.

из турскога Београда у сремски манастир Раковац и ту смештено у капели манастирске куле, коју је исти митрополит о своме трошку сазидао.²²⁾

Кад су Насаревци под Лауданом 1789. год. опсађивали Београд, једној јуришној колони била је мета *српска црква* до Бањалучке или Варош-капије, што је опет доказ, да је српска црква на истом месту стајала, на ком је била пре Београдског Мира, дакле у доба аустријске окупације.

После свега, дакле, што сам до сада казао, може се поуздано закључити, да је *српска црква и после Београдског Мира остала неповређена и да је она стара црква, што су је још наши дедови запамтили, а што је стајала тамо где је данас Саборна Црква Св. Аранђела Михаила, била црква из године 1726., која је саграђена под митрополитима Мојсијем Петровићем и Вићентијем Јовановићем.*

Сретен Л. Поповић прича у свом путовању по Новој Србији, како му је старац г. Цимић, који се родио у Београду 1809., казивао о зидању садашње Саборне Цркве, да је најпре било уговорено да се темељ постави на старој цркви, но да се од ове намере одустало, „јер су зидине биле тако јако набоносане да се пре камење одбијало него свеза камена с малтером“. Услед тога је решено, да се темељ нове цркве копа поред старог темеља. Тако је остао темељ старе цркве, где је био, а темељи нове цркве налазе се изван старог темеља окружујући га са свих страна. Према овој Сретиној тврдњи дакле, налази се темељ старе цркве из године 1726. испод данашње Саборне цркве.²³⁾

У сокаку што је ишао од Виртембергове-капије право ка тврђави и везивао ову капију са главном градском капијом, а на месту на ком се сада налази онај ред кућа у Дубровачкој улици, почевши од Терзибашићеве па све до бивше Командине куће, спајала је велика *Мауерова Касарна* (Mauerer-Kaserne), повелика, врло јака зграда, која се у извештајима Београдске војне управе често по-

миње. Како се ова зграда налази и на свима осталим плановима из онога доба, то је више не поуздано да је ово једна од оних великих касарна, што се помињу у Доксатовој експликацији поред Александрове Касарне.²⁴⁾

Међу знаменитијим грађевинама, што се на Спарову плану и на његовим сликама виде, заслужују да се помену: католичка саборна црква, црква и манастир миноритског реда, црква и манастир капуцинског реда, затим језуитска црква, конгрегација и латинска школа, францискански манастир, црква и манастир Тринитараца, главна стража и стан команданта и гувернера.

Католичка Катедрала (Domkirche), која је испрва била само црква парохијска па је тек после наименовања првог католичког владике²⁵⁾ узвишена на степен катедрале, није нарочито зидана него је тога ради претворена једна од најугледнијих цамија у цркву. Која је то цамија била, не може се дознати, јер јој се име не помиње, али сам међу актима нашао план, који је послат на увиђај у Беч, по коме је рестаурација извршена. На овоме плану тачно су обележене све измене, сва дозиђивања и унутрашњи распоред нове цркве, а уједино је приложен овоме плану и нацрт главног олтара, који је израђен у тада уобичајеном стилу католичких цркава.²⁶⁾

Ова црква, која је као владичанска црква имала назив „Domkirche“, стајала је на једној пијаци, отприлике тамо где је сада главна полиција. Више ње, дакле на садашњем Великом Тргу, могао је бити *манастир миноритске браће*, али свакако у једној улици, пошто онда данашње велике пијаци није било, него је сав простор био тако изидан, да је стајала кућа до куће.

Одмах до Царске (доцније Видин-капије), готово на самом бастиону Св. Јелисавете, а у продужењу садашње Позоришне и Доситијеве улице била је *црква Капуцинаца* (Kapuziner-Kirche), који су ту имали и свој манастир.

У правцу данашње Душанове улице, а ближе граду, тамо где је до скоро стајала стара Пиринчана, па затим од Дома Св. Саве па све до Основне Школе и у оном

²²⁾ Пренос тела Вићентијева извршио је 1749. године митрополит *Павле Ненадовић*, коме је Вићентије био протектор. Куду у манастиру Раковцу, у ком је Вићентије некада пострижен, сазидао је исти митрополит још 1735. год. Данас се на њој са северне стране у камену урезан натпис: *Vicentius Joannovich Archiepiscopus 1735*. Над овим натписом налази се у камену изрезан грб српске митрополије. Казела у кули, у којој су доцније сахрањене кости Вићентијеве, била је сведок ретке црквене свечаности 7. јула 1744., јер је тога дана осветио антимис и служио службу патријарх *Арсеније IV. Шакабента*. Испод куле налази се озидана гробница, у којој почивају срдиници митрополита Вићентија. Кости његове лежале су од 1749. год. све до октобра 1793. на поду у једном сандучету, а поменуте године положене су по наредби патријарха *Ђорђа Браковича* у отвор који је начињен у зиду Вићентијеве кацеле, а над њима је стављена мермерна плоча, на коју су изрезане ове речи:

„Овде
почивају кости Митрополита
Вићентија Јовановића
1731.—1737.

Исте је пренео из Београда 1749. у ову катедру митрополит *Павле Ненадовић*, а овде положио по учињеном парастосу 23. окт. 1893. и плочу ову поставио патријарх српски *Георгије Бракович*“.

Види: Беседа, говорена Дим. Руварцем у манастиру Раковцу, 23. окт. 1893. на парастосу Вићентија Јовановића, Земун, 1893.

²³⁾ *Сретен Л. Поповић*. Путовање по Новој Србији. Издање књижаре Браће М. Поповића у Н. Саду. 1879. II. 79

²⁴⁾ Сопственици неких кућа у Дубровачкој улици, а нарочито покојна г-ђа Кумандиница, причала ми је, да су при ископавању темеља њезине куће, нађени јаки зидови са сводовима као од какве велике јавне грађевине. Није немогуће да су ови зидови били темељи старе Мауерове Касарне.

²⁵⁾ Католичка епископија установљена је 1726. год. и то са седиштем у Смедереву, али је у истини владика резидирао у Београду. За првога владика би постављен граф Турн Валсасица, дотадашњи каноник у Буру (Raab). У Шапцу, Јагодини, Руднику, Смедереву и Параћину беху постављени канонизи које је плаћала камерална каса. Буџет католичке цркве за Београд и Србију износио је колико половина камералног буџета, 13.000 фор. Из те суме плаћан је владика (8.000 фор.), датирани свештеници и трошило се за црквене потребе. Пошто је граф Турн-Валсасица 1733. премештен, постављен је за владика *Енгел фон Вајрајн*. Из почетка вршио су парохијску дужност Језујити, али је доцније „секуларни клир“ потиснуо језујитске граблинице и примио парохијску управу у своје руке.

²⁶⁾ Управо је заговорено, како је овај план, који је по свој прилици израђен по наредби Доксатовој, остао међу актима, кад су толики други далеко важнији планови изгубљени. У Спарову плану ова је црква тачно забележена, докле је у осталим плановима нема.

крају у коме се налази кућа Светомира Николајевића, и више ње Антулина кућа, била је онда повећа група јавних грађевина, а међу овима најугледније: *Језујтска црква и школа, Францишкански манастир, Кућа команданта и гувернера и Главна стража*. Овим се зградама, на жалост, данас не може одредити место, јер их је и сам Спар у два своја плана разво забележио и јер се из познате Доксатове „експликације“ не може сигурно извести на ком су месту све ове грађевине биле.

Ниже Францишканског манастира а већ у данашњој Јалији, близу тадашње Темнишварске или Вишњичке Капије између бастиона Св. Ксаверија и бастиона Св. Стевана, налазаше се *црква Тринитараца (Trinitarier) и њихов манастир*.

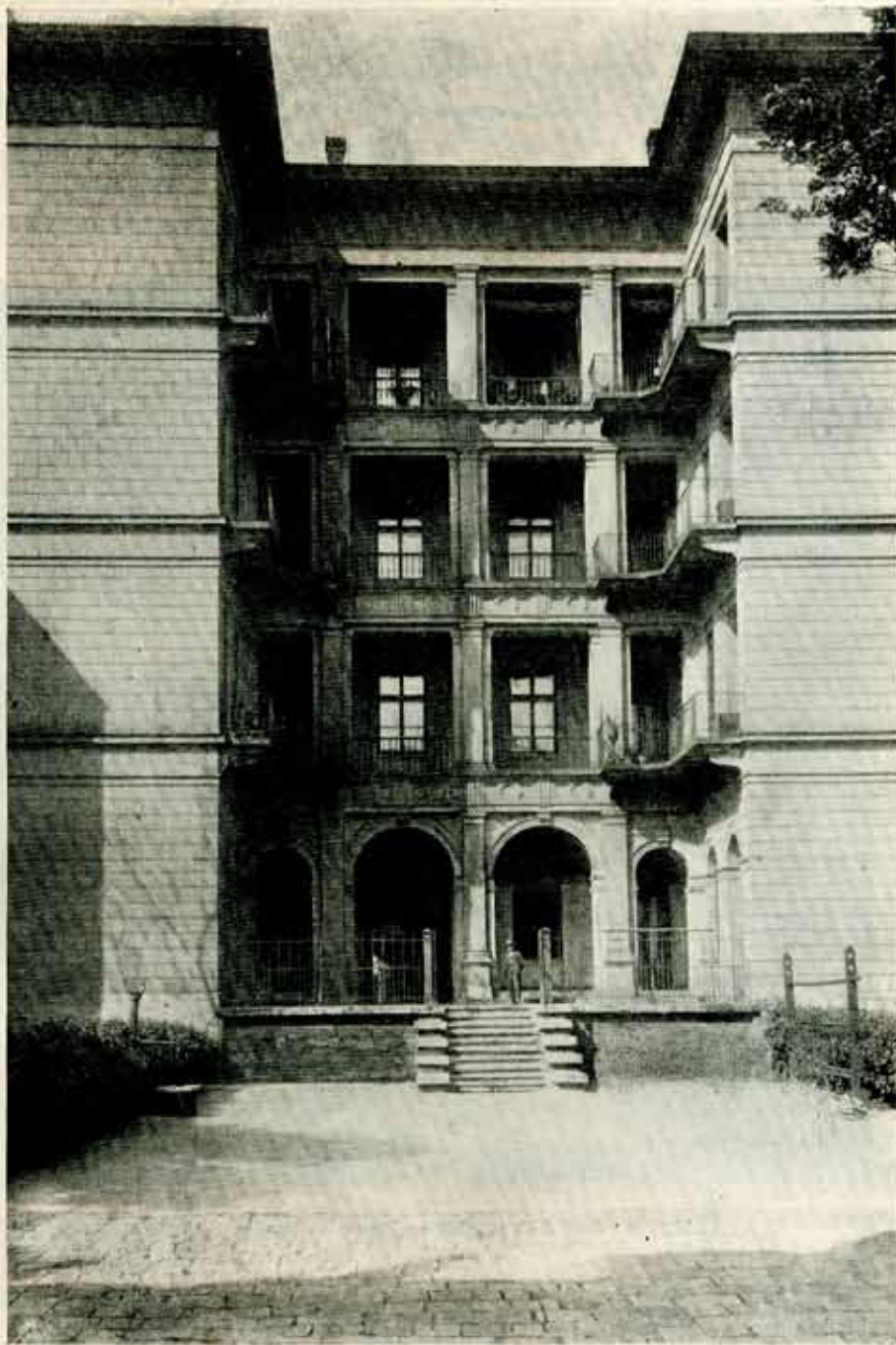
Ови су манастири доцније зидани. Ипрва као да су се ератрови задовољавали са старим турским џамијама и кућама. На скоро, по освојењу Београда, јавили су се најпре Језујити, па за њима остали католички редови и тражили допуштење да се могу у Београду настанити. Језујитима је одмах допуштено да се настане у вароши, а Францишканцима, Миноритима, Капуцињцима и Тринитарцима тек у септембру 1720. и уједно им је допуштено да могу заузети извесне старе турске џамије. Неки од њих задржали су ове џамије и пренаменили их за своју употребу. Само Језујити и Тринитарци изгледа да су за себе тражили велике и нове плацеве, на којима би могли подићи цркву и школу, јер су се обе ове конгрегације бавиле васпитавањем младежи у католичком духу. Језујити су се тога ради и дуго паричили и то најпре са немачким грађанима и власницима околних кућа и плацева а затим и са Тринитарцима, који Језујитима не хтедохе уступити место за грађење цркве и школе. У првом случају решно је 1731. год. спор између Језујита и Београдских грађана Гелиша и Франца Бишофа ђенерал граф Марули, а у другом случају сам Дворски Ратни Савет исте године и то оба пута у корист Језујита.²⁷⁾ Према томе, дакле, грађен је нови језујитски манастир после 1731. год., а без сумње и манастир Тринитараца. Францишкански манастир постојао је из раније, јер се из акта види, да су му темељи освештани већ 1728. год.²⁸⁾

²⁷⁾ Н. К. Р. 1731. Juni 413. P. E. и 166. P. R.

²⁸⁾ О организацији католичке цркве у Србији и о католичким манастирима, који су се у Београду настанили, а нарочито о Језујит-

Те исте године грађена је и *резиденција католичког владике*, и то о његову трошку. Где је ова резиденција била, није могуће дознати, јер о њој нема никаквих при-бележака. Али је свакако морала бити тамо негде око католичке Катедрале.

Веома интересантне зграде биле су *Палата гувер-*

Српско девољачко васпиталиште Мајке Ангелине у Пешти

нерова или стан командантов и *Главна стража* (Hauptwache), које су скупа са језујитским манастиром и језујитеком школом сачињавале једну групу.

Старији Београђани јамачно ће се сећати онога здања у Душановој улици, чије су се развалине још пре неколико година могле видети. Народ је ове рушевине називао

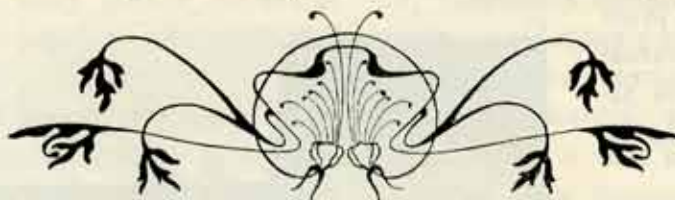
тима и њиховој пропаганди, о њиховим мисијама и школама, види: *Langer, Serbien unter der Kaiserl. Regierung 1717.—1739. Mitteilungen des K. H. Krigsarchivs. Neue Folge III. Band. Wien 1889. и Др. Драг. М. Павловић, Аустријска владавина у Северној Србији (1717.—1739.)*. По грађи из Бечких архива. (Из LXII. и LXIV. Гласа Српске Краљ. Академије). Београд, Државна Штамп. 1901.

„Пиринчаном“, а интелигенција говорила је обично о „Дворцу Принца Јевђенија“ или о „палати принчевој“.

Ја се из свога детињства — крајем шездесетих година — добро сећам „Пиринчане“, кад би са својим родитељима прелазно у Београд и туда се шетао. Тада се још могао видети горњи сират онако како га је онда фотогра-

фисао пок. Ф. Каниц и сачувао у слици, коју сам од њега добио. Архитектонски накит на зидовима и око прозора, а нарочито капија и „симсови“ давали су овој грађевини карактер барока, који је живо подсећао на старе грађевине из онога доба, које се и данас још могу видети у Бечу.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

* * *

На мору вјетар хукти. Киша пада на пусти плочник. С далечи се чује спровода одјек: ваљда звона брује... У мојој кући тешки покој влада.

Крај мене, близу окна, сједи Ада; слушамо звиждук вјетра и олује: то мрски Фатум гвозден сандук кује, — ударац јечи кад на покров пада.

Ми ко два кипа нијемо гледамо се, у њеном оку суза једна сјаји, у мојем сунце, бол и ноћ и радост.

Тад снапат јекну: „Што вам дани носе у гримизноме скуту?*... Уздисији рјеч кидију, а сузе гуше младост.

Салет

Божд Ловрић

Црвени смех

Одломци из нађеног рукописа

— Леонид Андрејев —

Превео с руског ПЛУМ М. ПРОТИЋ

ПРВИ ДЕО

Први одломан

Безумље и ужас.

Ја сам то први пут осетио, кад смо ишли по Н-ском друму — ишли непрекидно десет часова, не одмарајући се, не смањујући кораке, не подижући оне који су падали. остављајући их непријатељу, који се као густа маса кретао за нама и кроз три-четири часа смјтао својим ногама наше трагове. Била је врућина. Не знам колико је било степени, четрдесет, педесет или више, само знам, да је била непрекидна, јака, није било наде да ће ускоро проћи. Сунце је било тако велико, тако усијано и страшно, као да се Земља приближила к њему и као да ће сва изгорети у тој немилостивој ватри. Очи не могу да гледају. Зенице се сузиле, постале мале као маково зрно, и узалуд траже хладовину под затвореним трепавицама: сунце продире кроз танку покожицу и као црвена светлост улази

у напаћени мозак. Но ипак тако је било боље, и ја сам дуго, може бити неколико часова, ишао са затвореним очима, слушајући како се око мене креће гомила: тежак и неједнак топот ногу, људских и коњских, шкрипа гвоздених точкова, који мрве ситно камење, нечије тешко, непрекидано дисање и сухо мљескање испуцалих усана. Но ни једне речи нисам чуо. Сви су ћутали као да се кретала војска немих, и кад је когод падао, падао је ћутећи; други су се спотицали о његово тело, падали, ћутећи се дизали и, не осврћући се, ишли даље — као да су ти неми људи били још и глухи и слепи. И ја сам се неколико пута спотицао и падао, и тада сам нехотице отварао очи, — али оно што сам видео, изгледало ми је као дивља измишљотина, као тешко бунцање избезумљене земље. Усијани ваздух трепти; без звука, као да ће сад потећи, дрхти камење; а далеки редови људи на савијутку, топови и коњи као да се одвојили од земље и немо лебде у ваздуху — као да то није

ипли живи људи, него војска бестелесних сенки. Огромно, блиско, страшно сунце на свакој пушчаној циви, на свакој металној стварчици запалило хиљаде малих сунаца која са свију страна продиру у очи, ватрено-бела, оштра као врхови усијаних бајонета. А сува, паклена јара продира у саму дубину тела, у кости, у мозак, те понекад изгледа као да на раменима није глава, но нека чудновата, необична лопта, тешка и лака, туђа и страшна.

И тада — тада се ја изненадно сетих куће: собе, комада плавичастих тапета и прашњава, недирнуте боце са водом на моме сточићу — на сточићу којему је једна нога краћа од друге две, те је под њу метнут комад савијене артије. А у суседној соби — но ја их не видим

И ту, први пут, ја сам то осетио. Јасно сам видео, да су ти људи, који тако немо корачаху у сунчаном сјају, мртви од умора и врућине; да су ти људи, који се љуљају и падају — безумни! Они не знају куда иду; не знају зашто је то сунце; они ништа не знају. Они немају на раменима главе, но чудновате и страшне лопте. Ево једнога, као и ја, брзо се гура кроз редове и пада; ево другог, трећег... Ено се диже над гомилом коњска глава са првеним, безумним очима и искезеним зубима, која као да би хтела страшно и необично узвикнути; диже се, пада и на ономе месту за један минут скупила се свет, застајкује, чују се промукли, потмули гласови, кратак пуцањ, а затим и опет немо, бескрајно кретање...

Игралиште у дому Мајке Ангелине

— као да су моја жена и мој син. Кад бих могао видети, ја бих завапио од муке — тако је била необична и проста ова мирна појава, онај део плавичастих тапета и прашњава, недирнута боца.

Знам да сам се зауставио, подигнуо руке, но неко ме је гурнуо у леђа, те брзо пођох напред, гурајући се кроз гомилу, журећи се некуда, не осећајући више ни врућине ни умора. И тако сам дуго ишао кроз бескрајне неме редове, видећи пред собом само црвене онаљене потиљке, додирујући сиљоштене усијане бајонете. Но заустави ме мисао: Шта то радим, куда хитам?! — Исто тако брзо скренух у страну, изиђох на чистину, пређох неки јарак и забринуто седох на камен, као да је тај храпави, врели камен био циљ свију мојих тежњи.

Већ читав час седим на овом камену, а поред мене све пролази, и све исто тако дрхти земља и ваздух и далеки, као сенка редови. И опет осећам ону паклену врућину, већ се не сећам онога што сам видео пре секунда, а поред мене непрестано пролазе, пролазе, и ја не разумем — ко је то? Пре једнога часа био сам сам на овоме камену, а сад се већ скупила гомила људи; једни леже непомично, може бити умрли су; други седе и бесмислено гледају, као и ја, на пролазнике. Једни имају пушке и лице на војнике; други скоро сасвим голи, а кожа им на телу црвена као бакар, да је одвратно гледати. Близу мене лежи неко на трбуху, са голим леђима. Према томе, како је равнодушно упро лицем у оштро и врело камење, по белим длановима изврнуте руке, види се да је мртав, по

леђа су му црвена као у жива човека, и само лак жућкаст вео, као на сувом месу, говори о смрти. Ја хоћу да се одмакнем од њега, но немам снаге, и љуљајући се гледам на бескрајне редове привиђења. По стању моје главе осећам да ћу и ја скоро, одмах, пасти од сунчаног удара; али ја га очекујем врло спокојно, као у сну, где смрт изгледа као станица на путу чудноватих и нејасних привиђења.

И видим, како се из гомиле одваја војник и одлучно иде на нашу страну. За тренут се изгуби у рову, и кад изиђе из њега, он опет иде, кораци му непоуздани, и види се да чини последње узалудне покушаје да одржи своје тело које се баца на све стране. Он иде ка мени тако право, да се ја, и кроз тешко дремање које ми је ухватило мозак, плашним и питам га:

— Шта ћеш?

Он стаје као да је очекивао само ту једну реч, и стоји огроман, брадат, у исцепаној кошуљи. Пушке нема, чакшире му се држе само о једном дугмету, а кроз издеротину види се бело тело. Руке и ноге му малаксале, и он, као што се види, стара се да их скупи, но не може: чим састави руке, оне одмах опет падају низ тело.

— Шта ти је? Боље је да седнеш, — кажем ја.

Но он стоји, ћути и гледа ме. И ја се против своје воље подижем и, једва се држећи на ногама, гледам у његове очи — и видим у њима бездан ужаса и безумља. У свију су зенице сужене, — а у њега се рашириле преко целога ока: колико огромно море ватре види он кроз ове велике, црне прозоре! Може бити, мени се тако учинило, може бити у његову погледу била је само смрт, — али не, ја се не варам: у овим црним као провалија зеницама, било је више него смрт, више него ужас смрти.

— Одлази! — вичем ја, одмичући се. — Одлази!

А он, као да је само реч очекивао — сруши се на мене, обори ме, све онако огроман, растурен, нем. Ја дрхћући ослобођавам пригњечене ноге, скачем и хоћу да побегнем ма куд у страну, далеко од људи, у сунчану врелу даљину — но с леве стране, на планинском венцу, чу се пуцањ, а за њим, као ехо, још два. И над мојом главом, с веселим, многоструким звиждањем, брујањем и пиштањем пролете граната.

Зашли су нам за леђа!

Нема више ни смртносносе врућине, ни онога страха, ни умора. Мисли су ми јасне, представе одређене, и кад дотрчах редовима који се вртеше, видех нека светла, радосна лица, чух промукле но јаке гласове, заповести, шале. Као да се сунце попело више, да нам не смета, као да се ућутало, изгубило свој сјај — и опет с радосним звиждањем, као вештица, просече ваздух граната.

Ја прићох...

Други одломан

....скоро сви људи и коњи. У осмој батерији исто тако. У нашој, дванаестој, на крају трећег дана остала

су само три тона — остали су искварени; — шест људи и један официр — ја. Већ двадесет часова како не спавамо и ништа не једемо; три дана и три ноћи сатанска пуцњава и звиждање завијали нас као облак безумља, одвојили нас од земље, од неба, од својих — и ми, живи, лутали смо као месечари. Мртваци леже спокојно, а ми смо се кретали, вршили свој посао, говорили и чак, шта више, смејали се и били — као месечари. Кретање нам је било поуздано и брзо, заповести јасне, извршење тачно — но кад би когод упитао изненада ма кога од нас: ко је? — тешко да би нашао одговора у запаљеном мозгу. Као у сну, сва лица изгледала су давно позната и све што се догађало, такође је изгледало као давно познато, разумљиво, као да је све то већ било некад; а кад сам почињао пажљиво загледати неко лице, или топ, или слушао њихову грмљавину, — тада ме је све зачуђавало као нешто врло ново и бескрајно загонетно. Неприметно се спуштала ноћ, па нисмо имали кад да је видимо и да се чудимо, од куд она, кад у то опет почиње над нама сунце горети. Само од оних који су долазили у батерију, дознавали смо да је трећи дан како се бије бој, и одмах смо то заборављали: нама се чинило, да је то све један дан, без краја и почетка, час по час светао, но подједнако непојмљив, подједнако слеп. И нико се од нас није бојао смрти, нико није разумевао шта је то смрт.

Треће или четврте ноћи, не сећам се, ја сам за тренут легао иза грудобрана, и чим сам затворио очи, одмах видех ону познату и необичну појаву: комад плавичастих тапета и недирнуту прашњаву боцу на моме сточићу. А у суседној соби — ја их не видим — као да се налази моја жена и мој син. Но сад је на столу горела лампа са зеленим закривачем, значи, било је вече или ноћ. Појава стоји непомично, и ја дуго и врло мирно, врло пажљиво посматрам, како светлост трепери на кристалној боци; разгледам тапете и мислим, зашто не спава син, — већ је ноћ, време је да спава. Затим опет посматрам тапете, све шаре, сребрне цветиће, некакве решетке и камин — а никад нисам ни мислио, да тако добро знам своју собу. По неки пут сам отварао очи и видео црно небо са некаквим дивним ватреним пругама, и опет сам их затварао, и опет разгледао тапете, кристалну боцу, и мислио, зашто син не спава, — већ је ноћ, време је да спава. Одједном се близу мене распришта граната, нешто удари у моје ноге, неко викну јако, јаче од самога пуцња, и ја помислих: „Неко је погинуо“, али се не дигох и не одвајих очију од плавичастих тапета и боце.

Затим сам стао, ишао, наређивао, гледао у лица, нишанио топом, а непрестано сам мислио: зашто син не спава? Једном упитах коњаника о томе, а он ми на дугачко и на широко причаше о нечему и обојица смо климали главом. Он се смејао, а лева му је обрва играла и око ђаволски подмигивало на некога, који је стајао у позадини. Видео сам само табане нечијих ногу, и ништа више.

У то доба било је већ свануло и одједанпут — поче киша. Киша — као и код нас, најобичније водене ка-

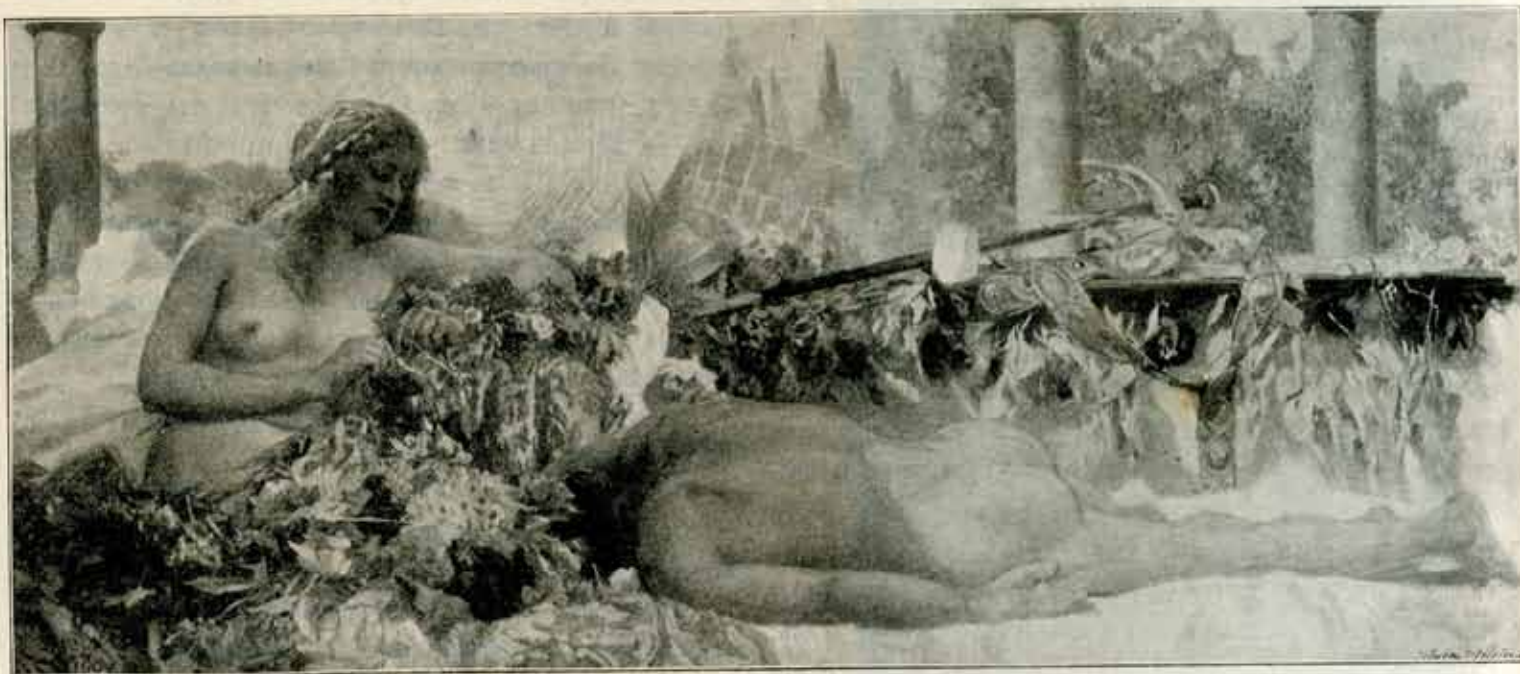
љнице. Но она је била тако неочекивана и неоправдана! Бесмо се сви тако уплашили да не покиснемо, да смо бацили топове, престали пуцати и почели се крити, крити куд ко. Коњаник, са којим сам мало пре говорио, подвукло се под лафет на се шићурно, и ако су га свакога трепутка могли пригњавити; дебели топовски водник, не знам зашто, поче да свида одело са једне лешине, и ја почех трчати кроз батерију и нешто тражити — мекинтош или кишобран. И одједном на целом огромном простору, где је киша пала, наступи необична тишина. Распршта се задоцнели ирациел, и све се тако утиша, да се чуло како рече дебели водник и удара киша по камењу и топовима. И ово тихо и ситно лунарање, које напомиње јесен, и онај мирис орошене земље, и тишина — као да за тренут прекидосе крвави и дивљи сан. А када сам погледао на влажни тон, који блисташе од воде, он ми

тога лица: чак и у мртваца је више руменила на лицу него на томе младаљачком, голобрадом. Мора бити, да се успут веома преплашио, те не може да се опорави; зато је и држао руку на штитићу, да би тим уобичајеним и простим покретом одагнао луди страх.

— Војите ли се? — упитих га, додирнувши му лакат. Но лакат је био тврђи од дрвета, а он се тихо смешио и ћутао. Управо, скупљаху се у осмејак само његове усне, а у очима се огледала само младост, страх и — ништа више.

— Војите ли се? — понових благо.

Усне му се покренуше, напињући се да проговоре, и у том тренутку деси се нешто непојмљиво, чудновато, натприродно. Преко десног образа дуну ми тонал ветар, силно ме заљуља — и то је све, а пред мојим очима, на место бледога лица, било је нешто кротко, тупо, црвено,

И. Тшнов

Паук

напомену неочекивано нешто што ми је врло драго и мило, — детињство моје или прву љубав. Тада у даљини силно одјекну први пуцањ, и чаробност тренутне тишине ишчезе; исто тако нагло, као што су се крили, почеше се извлачити људи из својих заклона; дебели водник викну на некога; груну топ, за њим други — и опет крвава, непрекидна магла обузе измучене мозгове. И нико не примети кад је киша престала; сећам се само, да је са убијенога водника, с његова пуног, надувеног жутог лица сливала се вода, — вероватно, киша је дуго падала...

...Преда мном је стајао млад добровољац и јављао, држећи руку на штитићу, да нас генерал моли да се одржимо само два часа, а дотле ће доћи помоћ. Ја сам се и опет питао: зашто не спава мој син? и одговорих, да се могу држати докле хоће. Но тада ме, Бог зна зашто, поче интересовати његово лице, вероватно због своје необичне, страшне бледоће. Ништа белје нисам видео од

из чега је лила крв! као из отворене боце. И у том кротком, црвеном, течном видео се још некакав осмех, безуби смех — црвени смех.

Ја сам га познао, познао сам тај црвени смех. Тражио сам и нашао тај црвени смех. Сад сам разумео, шта је било у свима тим унакаженим, искиданим, чудноватим телима. То је био црвени смех. Он је на небу, он је на сунцу и скоро ће се разлити по целој земљи, — тај црвени смех!

А они, тачно и мирно, као месечари...

Трећи одломак

...безумље и ужас.

Причају, да се и у нашој и у непријатељској војсци појавило много душевних болесника. Код нас су већ отворили четири психијатријска одељења. Кад сам био у штабу, ађутант ми је показао...

Четврти одломан

...увијале се као змије. Он је видео како је жица, прекинута на једном крају, шинула кроз ваздух и обавила три војника. Бодље су цепале мундире, продирале у тело, а војници се дерали и бесно окретали: двојица су вукли за собом трећег, који је већ био мртав. Затим је остао у животу један, и он је гурао од себе два мртваца, који су се вукли, окретали, превртали један преко другог и преко њега, — и одједном сви постадоше непомични.

Причаше нам, да је само у тој оградџи погинуло близу две тисуће људи. Док су они кидали жицу и мучили се у њеним змијским завојима, на њих је непрекидно падала киша од тавани и картеча. Он тврди, да је врло страшно било, и да би се тај окршај свршио дивљим бегством, да су знали у ком ће правцу бежати. Али десет или дванаест редова жица и борба с њима, читав лавиринат вучјих рупа с кољем набијеним на дну, — тако су збунили све, да је било сасвим немогуће одредити правац.

Једни су, као слепи, пропадали у дубоке јаме и трбухом се набијали на оштро коље, трзали се и играли као дечји пајаци; на њих су падала нова тела, и брзо се сва јама до врха претварала у гомилу крвавих живих и мртвих тела. Оздо, са свих страна, пружали су руке, а прста на њима грчевито се скупљалч, хватајући све... Ко је западао у ту клопку, више се није могао изабавити: стотине претију, чврстих и слепих, као клешта, стезали су ноге, хватали се за одела, вукли човека на себе, убадали у очи и давили. Многи, као пијани, трчали су право на жицу, вешали се о њу и дерали, док са њима није куршум свршавао.

Уопште, сви су му изгледали пијани: неки су се грозно грдили; други церекали, кад их је жица дохватила за руку или ногу, и тада су умирали. Сам он, и ако није од јутра ништа јео ни пио, осећао се врло чудно: глава се окретала, а после страха тренутно је наступало дивље усхићење — усхићење страха. Кад је неко до њега запевао, он је прихватао песму, и убрзо се склапао читав, врло хармоничан хор. Не сећаше се шта су певали, али је било нешто врло весело, за игру. Да, они су певали — а све унаоколо било је црвено од крви. И само је небо изгледало црвено, и могло би се помислити да се у васиони догодила нека катастрофа, некаква чудна промена и нестанак боја: ишчезла је плава и зелена и друге обичне и мирне боје, а сунце је засијало црвеном бенгалском ватром.

— Црвени смех! рекох ја, али он ме не разумеде.

— Да, и смејали се. Ја сам ти то већ причао. Као пијани. Можда су чак и играли, нешто је било. Бар покрети оне тројице личили су на игру.

Он се јасно сећаше: кад су га ранили у прса и куршум скроз прошао а он пао: још неко време, док није изгубио свест, цупкао је ногама, као да је с неким играо. И сада се сећаше тога окршаја с чудноватим осећајем: у неколико са страхом, у неколико као са жељом да још једном осети то исто.

— И опет осети куршум у прса? — упитах ја.

— Е, ваљда неће сваки пут куршум. А лено би било, друже, добити орден за храброст.

Он лежаше на леђима, жут, са шиљатим носом, са испалим јагодицама и упалим очима — лежаше сличан мртвацу и сањаше о ордену. Код њега већ беше наступило гнојење; био је у силној ватри и кроз три дана мораће га стрпати у рупчагу, међ мртваца! А он је лежао, смешио се сивајући и говорећи о ордену.

— А јеси ли послао матери телеграм? — запитах га.

Он ме погледа уплашено, па ипак сурово и злобно, али ми не одговори. И ја заћутах, и могло се чути како стењу и бунцају рањеници. Али кад се дигох да идем, он стеже моју руку својом врелом, но још снажном руком, и збуњено и тужно упре у ме упалим ватреним очима.

— Шта је то, а? Кажи ми, како је то? — уплашено и упорно питање, вукући ме за руку.

— А шта?

— Па уопште... све то? Она ме ваљда чека? А ја не могу. Отаџбина — зар ће она појмити, шта је отаџбина!

— Црвени смех.

— Ах! Ти се само шалиш, а ја озбиљно питам. Ваља објаснити, — а зар се њој може објаснити? Кад би ти знао, шта она пише! Шта она пише! А знаш ли ти, да су њене речи. — седе. А ти... Он љубопитљиво погледа на моју главу, макну прстом и, насмејавши се изненадно, рече:

— А ти си оћславио. Јеси ли то приметио?

— Овде нема огледала.

— Много је ту седих и ћелавих. Чујеш, дај ми огледало. Дај! Ја осећам, како ми из главе иде бела коса. Дај ми огледало.

Код њега наступаше бунцање: плакао је и викао, а ја изиђох из болнице.

Те вечери приредили смо себи весеље — тужно и чудновато весеље, на коме су између гостију присуствовале сенке умрлих. Решили смо да се у вече скупимо и пијемо чаја, као код куће, као на излету, и набависмо самовар, набависмо чак и лимун и чаше, и наместисмо се под дрветом — као код куће, као на излету. По један, по двојица и тројица скупљаху се другови и прилажаху шумно, разговарајући и шалећи се, пуни веселог очекивања — али убрзо заћуташе, избегавајући погледе један другог, јер је нешто страшно било у том скупу заосталих људи. Поцепани, прљави, чешући се као од јакога свраба, обрасли длаком, мршави и изнурени, изгубивши познат и обичан изглед, као да смо тек сад, пред самоваром, видели један другог, видели и уплашили се. Ја сам узалуд у тој гомили збуњених људи тражио позната лица — нисам их могао наћи. Ови људи, немирни, узбуњени, с грчевитим покретима, који се трзаху на сваки шушањ, који непрестано нешто тражаху иза себе, који се труђаху да сувишним покретима испуне ту загонетну празнину, куда их је страх био погледати — били су нови, туђи људи, које ја нисам познавао. И гласови су им звучали друк-

чије, непрекидано, са ударима, с муком изговарајући речи и лако, ни због каква узрока, прелазили у вику или бесмислен, необуздан смех. И све је било чудно. Дрво је било чудно и сунчев залазак и вода са особитим мирисом и укусом — као да смо заједно са умрлима оставили земљу и прешли у неки други свет — свет тајанствених појава и злокобних мрачних сенки. Запад је био жут, хладан; над њим су тешко лебдели црни, ничим неосветљени, непокретни облаци, и земља је испод њега била црна, а наша лица у тој злокобној светлости била су жута, као лица у мртаца. Сви гледасмо на самовар, а он се угаси, одби на својим боковима жутину и претњу запада и такође поста чудан, мртав и непојмљив.

— Где смо? — упита неко, а у гласу му се осећаше брига и страх. Неко уздахну, неко грчевито пуче претима, неко се насмеја, неко скочи и поче брзо ићи око стола.

— У рату! — одговори онај што се смејаше и поново закикота дугим, глухим смехом, као да се нечим давио.

— Што се онај смеје? — узбуни се неко. — Престаните једном!

Онај се још једном зацерека и послушно заћута. Смр-кавало се. Црни се облак спушташе на земљу, и ми с муком распознавасмо жута, аветињска лица један другога. Неко упита: А где је „Чизмица“?

„Чизмица“ — тако смо звали друга, омаленог официра у великим чизмама, које не пропуштају воду.

— Мало пре је био овде. — Чизмице, где сте?

— Чизмице, немојте се крити! Ми осећамо мирис ваших чизама.

Сви се насмејаше, а из помрчине, прекидајући смех, зачу се груб, осорљив глас:

— Престаните, зар вас није стид! „Чизмица“ је јутрос убијен при извињању.

— Он је мало пре био овде. То је погрешка.

— Учинило вам се. Еј, ви код самовара, одсеците ми мало лимуна.

— И мени! И мени!

— Цео лимун.

— Како је то, господе — тужно, готово плачући, зачу се тих и молећив глас. — А ја сам само због лимуна и дошао.

Онај се опет закикота дуго и глухо, и нико га не заустави. Но ускоро ућута. Закикота се још једанпут — и ућута. Неко рече:

— Сутра је настунање.

А неколико гласова раздражено узвикну:

— Махните се! Какво настунање!

— Па сами знате...

— Махните се. Зар се не може о другом чему говорити? Како је то!

Запад се замрачи. Црни се облак подиже и као да постаде светлије, а лица дођоше познатија, и онај, који око нас обилажаше, умири се и седе.

— Како ли је сад код куће? — неодређено за-пита он, а у гласу му се осећаше сетан осмех.

И опет наступи оно страшно и непојмљиво, оно чудно — до ужаса, готово до губитка свести. И сви ми одједном почесмо говорити, дерати се, узбунисмо се, лупајући чашама, хватајући један другога за леђа, за руке, за колена — и одједном заћутасмо пред нечим непојмљивим.

— Код куће? — узвикну неко из помрчине. Глас му је био хранив од узбуђења, од страха, од злобе, и дрхтао је. Понеке речи није могао изговорити, као да се одвикао од њих. — Код куће? Какве куће, зар негде има кућа? Немојте ме прекидати, иначе ћу пуцати. Код куће сам се ја сваки дан купао у кади — разумете ли: у кади с водом — с водом до вршка. А сад се ретко

И. Залец

Козаков сан

који дан умивам, глава ми зарасла у крастама, на телу некакав свраб, и све тело сврби, а по њему гамиже, гамиже... Ја с памети силазим од прљавштине, а ви велите — *кућа!* Ја сам као скот, презирем себе, не познајем себе, и смрт нимало није страшна... Ви ми мозак разбијате својим прапцелима, мозак! Ма куда гађали, све ми лети у мозак, — а ви велите — кућа. Каква кућа? Улица, прозори, људи, а ја сад не бих на улицу изашао — стид ме је. Донели сте самовар, а мене је стид да га гледам. Самовар.

Онај се опет насмеја. Неко узвикну:

— Враг ће знати шта је ово! Идем кући.

— Кући?

— Ви не знате, шта је то дужност...

— Кући? Чујте: овај хоће кући!

Разлеже се оршти смех и суморан узвик — и опет сви заћуташе — пред нечим непознатим. И тада смо, не само ја но сви ми, колико год нас је било, осетили то.

Оно је ишло на нас са тих мрачних, загонетних и туђих поља; оно се дизало из глухих црних гудура, где су, може бити, још умирали људи заборављени и изгубљени међу камењем; оно је лило из онога туђега, невидљивога неба. Ћутећи, губећи свест од ужаса, стајали смо око угашенога самовара, а с неба нас је гледала непрекидно и ћутећи огромна, неуобличена сенка која се дигла изнад света. Изненадно, сасвим близу нас, вероватно код пуковског командира, засвира музика, и бесно весели, громки звуци као да букнуше сред ноћи и тишине. С бесним весељем и пркосом свираше она, плаховита, нехармонична, сувише јака, сувише весела... Било је јасно, да сви, и који свирају и који слушају, виде исто тако, као и ми, ону огромну, неуобличену сенку која се дигла изнад света.

А онај што свираше у трубу, већ је носио, види се, у себи, у својој мозгу, у својим ушима, ту огромну нему сенку. Испрекидан и ломан звук бацао се и играо, и бежао некуда у страну од осталих, усамљен, дрхћући од ужаса, безуман. И остали звуци као да се угледаху у њега: тако су невешто, спотичући се, падајући и дижући се, бежали као растурена гомила, сувише јаки, сувише весели, сувише блиски црним гудурама, где су још, може бити, умирали људи заборављени и изгубљени међу камењем.

И дуго смо стајали око угашенога самовара и ћутали.

Пети одломан

.... већ сам спавао, кад ме доктор пробуди најљивим додирима. Ја узвикнух, будећи се и устајући, како смо сви узвикивали кад су нас будили, и јурнух ка изласку из шатора. Али ме доктор чврсто држаше за руку и оправдаваше се:

— Ја сам вас ушлашио, опростите. Знам, да бисте још спавали...

— Пет дана и пет ноћи... — промрљах ја бучно, и одмах заспах и спавао сам, чињаше ми се, дуго, кад доктор поново проговори, опрезно ћушкајући ме у слабини и ноге.

— Али је веома потребно... Драги мој, молим вас, тако је потребно... Све ми се чини... Ја не могу... Све ми се чини, да је тамо још остало рањеника...

— Каквих рањеника? Та ви сте их цео дан довлачили. Оставите ме на миру. То није лепо, пет дана и пет ноћи нисам спавао!

— Драги мој, не љутите се, — мрљао је доктор, збуњено мећући качкет на моју главу. — Сви спавају, не могу се пробудити. Набавио сам локомотиву и седам вагона, али су нам потребни људи. Та разумем ја... Драги мој, молим вас. Сви спавају, нико неће. И сам се плашим да не заспим. Не сећам се, кад сам спавао. Чини ми се, код мене почињу халуцинације. Драги мој, сиуетите ножицу, само једну ножицу, е тако, тако...

Доктор је био блед и љубао се, и могло се приметити, да би, само да прилегне, спавао неколико дана узастопце. И моје су ноге клецале; уверен сам, да сам

спавоо, док смо ишли. — У један мах ненадно и неочекивано, Бог зна одакле, изниче пред нама врата црних силуета — локомотива и вагони. Поред њих су споро и немо лутали некакви људи, који се једва назираху у помрчини. Ни на локомотиви, ни у вагонима није било ни једнога фењера.

— Шта је то? — упитах одступајући.

— Па ми идемо. Зар сте заборавили? Ми путујемо, — мрљаше доктор.

Ноћ је била хладна, и он дрхташе од хладноће. Гледајући њега, и ја осетих по целом телу исто учестано тугаљиво дрхтање.

— Ђаво да вас носи! — узвикнух јако. — Зар нисте могли другог узети...

— Лакше, молим вас, лакше! — ухвати ме доктор за руку.

Неко из помрчине рече:

— Сад може плотун из свију тонова, — нико се неће ни маћи. И они спавају. Могло би се прићи и све заспале повезати. Мало пре сам прошао поред самога стражара. Он ме само погледа и ништа не рече, не помаче се. И он спава! Како само не падне?...

Онај што то говораше зѣну, а хаљине му замушташе: ваљда се протезао. Ја се наслоних прима на крај вагона, да бих се попео — али ме сан одмах освоји. Неко ме подиже и положи, а ја га, не знам зашто, одгурнух ногама и опет заспах... Као да сам у сну слушао одломке разговора:

— На седмој врсти.

— А зар сте заборавили фењере?

— Не, он неће доћи.

— Дај овамо. Није велика опсада. Тако.

Вагони се кретали на месту, нешто је лупкало. И постепено од свију тих звукова, а и што сам згодно и мирно легао, — сан ме поче остављати. Доктор заспа, а кад га узех за руку, она је била као у мртваца, млистава и тешка. Воз се већ кретао, споро и опрезно, олако дрхћући, као да је пицао пут. Студент-санитар*) упали свећу у фењеру, осветливши дуварове и црну шупљину врата, и рече љутито:

— До врага! Баш смо им сад тако потребни. Пробудите га, док се није успавао, јер после ништа не можеш учинити, знам по себи.

Продрмасмо доктора, и он седе, крећући очи у недоумици. Хтеде опет да се завали, али ми не дадосмо. — Сад би ваљало мало ракије сркнути, — рече студент.

Сркнусмо по гутљај коњака, и сан сасвим прође. Велики и црни правоугаоник врата поче руменети, поцрвене — негде иза брегова указа се огромно ћутљиво руменило: као да у ноћи сунце излажаше.

— То је далеко. Око двадесет врата.

— Мени је хладно, — рече доктор цвокоћући.

*) Помоћници лекарима у превизијању и неговању рањеника. — Пр. иреп.

Студент погледа кроз врата и дозвола ме руком. Ја погледах: на разним местима на хоризонту, као неми ланац, стајала су иста така непомична руменила, као да су десетине сунаца једновремено излазиле. И већ је било видније. Брегови у даљини веома се црњаху, одређено правећи изломљену и таласасту линију, а све у близини било је обасуто црвеном, тихом светлошћу, немом и непомичном. Ја погледах студента: лице му је било обојено истом црвеном аветињском бојом крви, која се претворила у ваздух и светлост.

— Има ли много рањеника? — упитам.

Он одмахну руком.

— Много има полуделих. Више него рањеника.

— Правих?

— А него каквих?

Он ме гледаше, и у његовим очима се огледаше нешто дивље, пуно леденога ужаса, као и у онога војника што је умро од сунчаног удара.

— Престаните, — рекох ја, окренувши се.

— И доктор је луд. Погледајте га само.

Доктор не слушаше. Сеђаше с прекрштеним ногама, као што Турци седе, љуљајући се и безвучно мичући ус-

нама и врховима претију. И у његову погледу био је исти израз нечега укоченога, тупога.

— Хладно ми је, — рече он осмехнувши се.

— Ђаво нек вас носи све! — викнух ја, одлазећи у угао вагона. — Што сте ме звали?

Нико не оговори. Студент посматраше немо руменило, а његов потиљак с коврцавом косом беше младачки, и кад сам га гледао, све ми се од некуд привиђала танка женска рука која се игра том косом. И та ми је представа била тако непријатна, да сам почео мрзити студента и нисам га могао погледати без одвратности.

— Колико вам је година? — упитам га, али се он не осврте и не одговори.

Доктор се љуљаше.

— Хладно ми је.

— Кад помислим само, — рече студент не окрећући се: — кад помислим, да негде тамо имају улице, куће, универзитет...

Он прекиде, као да је све казао, и заћута. Воз се готово нагло заустави, тако да ударих главом о дувар, и зачуше се гласови. Извиђосмо.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

Утопљене душе

Још једном само о да ми је дићи
Испод живота свет умрлих пада:
Још једном само о да ми је ићи
Простором снова под видиком јада!

Потајна слабост и жудња ка срећи,
Скривене мисли у боји љубави,
Њен поглед некад све што знаде рећи —
Још једном само да је да се јави.

У хармонији зракова и таме,
Лик душе трајно где се од нас крије,
Где свести нема већ идеје саме,
Откуд бол слеће да осећај свије

У мени о њој, о лепоти, цвећу
И о младости — о још једном само,
Да ми је да се моје мисли крећу,
Да ми је да сам још једанпут тамо.

Да ми је да сам пределима оним,
Где су ми младост, сан и успомене,
Код негда својих да је да се склоним
С лепотом њеном што к'о мирис вене.

Ил' да је гробља, сенки, ветра, звука,
И игре мртвих, аветиња коло,
Да је болова, сећања, јаука —
Знамења да сам некад и ја поло.

Ал' није. Ја знам сви ти дани стари
И жеље, њена туга и лепота,
И нежне везе осмеха и чари
Немају више за мене живота.

Немају више живота и за њу
Ни њена љубав, ни моја страдања.
Дремеж и сутон и ноћу и дању.
Нама се спава... нама се не сања.

Губе се редом, труну под животом,
Алеје бола и поднебља плава,
И моја лира са њеном лепотом,
Тугом и сраћом... Да је да се спава.

И само каткад, ал' то ретко бива,
Њу када видим посред ових зала,
Прилази к мени нека магла сива,
Наговест бледа далеких обала.

Гледећи дуго тај маглени вео,
Камо се дани моји равасуше,
Шири се покров велик, простран, бео,
Под којим леже утопљене душе.

Dis.

Једна госпођа која пише песме

— Ил. Ивачковић —

Ја, грешник, увиђам то и сâм: мој горњи наслов је не само неоправдано дуг — а стилистика сасвим јасно налаже, да сваки поштен наслов мора бити кратак — већ и недовољно тачан. Јер Г-ђа *Даница Марковић* — о њој је реч — није тек једна свакодневно образована госпођа, која из дуга времена, пуке досаде и женске сујете пише тамне стихове по празним странама своје девојачке споменнице, него француски сважан песник, што са маленом збирком безобзирно искрених песама на врло очигледан начин показује, да поезија најмање може бити монопол уображених мушкараца. Тиме још не велим да је госпођа песнички таленат не-виђене снаге и дивинаторског полета, који у не одвише богатој историји наше лирике ствара, може бити, нову епоху. Напротив, Г-ђа Марковић се — то је сасвим разумљиво и не може друкчије бити — са невеликим низом краћих песама не сме упоредити ни са једном од јачих представница модерне женске лирике, те њезина сетна, нервозна, пркосна песма веома приметно заостаје иза здраве поезије Ане Ритер или необуздане лирике младе Мађарице Erdős Renée: не може се мерити са индивидуално самосталним стиховима Марије Јаничек, нити са зрелим, животном филозофијом прожманим песништвом Рикарде Хух и, наравно, врло је далеко од градиозне уметности генијалне Талијанке Аде Негри. Али, у исто време, после песама Милице Стојадиновићеве Српкиње и Г-ђе Јелене Јована Димитријевића, књига Г-ђе Марковић несумњива је добит, а након сентименталног певуцања Г-ђе Јеле Спасишке, бескрвних песмица Г-ђице Ирине Симеунове, слабачких, недопуштено епигонистичких стихова Госпође Чакловићке и, напоследку, невероватно празних, беспримерно излишних *Песама* Г-ђице Ленке Степановић: страсна, истинита, нефилитарски храбра реч Госпође Данице управо је гигантски корак унапред. И са неком угодљивом, неизвештаченом и, уз то, скоро безазленом отвореношћу, у првом реду, одликују се пријатно меланхолични стихови Г-ђе Марковић, која без устручавања и ведра чеља говори о стварима, што су одвише природне, а да би зазорно могло бити да се о њима и код нас не поведе искрена реч.

О, где сте ведри фебруарски дани,
Кад први осмех ведрога пролећа
Изамаи цветак љубичице рани,
И чио пастир са широких плећа
— На поздрав топли ким га здраве зраци —
Усхићен силно, кабаницу баци?!

Кад смо кроз поља, још пуста и гола,
И шуму ретку, још неодевену,
У врелом миљу, притајеном пола,

Шаптали љубав и жудњу скривену.
А крај нас шумно журила је река
Пут циља свога, низ поља далека.

Кад је лахорић у несташну лету
Мрсио косу и њему и мени,
И одлето од цвѣта ка цвету,
Као претеча лентира малени',
А ми смо, срећом озарених лица,
Дисали мирис првих љубичица

И онда се свршило све. „Сад, у априлске сјајне дане“ природа је у своје пролећно раскошју. Расцветани јоргован над реком шири свој тешки мирис који опија; по тамном зеленилу сочне траве красуљак се бели: кроз влажни ваздух свежег луга чује се хармонично зујање пчела и тужни цвркул малих славуја, али прошло је време првих љубичица а с њима је одлетео један неостварљив сан.

Из душе моје одбегло пролеће,
И цветна поља гробље ми се чине;
Помрачен поглед привиђења среће,
И чудни звуци брује из даљине,
Као опело моје среће кратке
И успомене на часове слатке.

Ко мразовити дах да неје студи
Из ових поља где је радост сјала;
И бол и слутња раздиру ми груди,
А тмина густа на душу ми пала;
Осећам смрт где пузи као змија
И гаси наду, што већ слабо сија.

Видите, тако пише Г-ђа Марковић. И поред извесне недопуштене разгажености, која својом излишношћу непријатно дира, и неуметничке некићености у псевдопоетским изразима, што неретко прелази у баналност фразеологије, то за мене није више досадан низ безбојних стихова, већ интимна уметност једне изразите индивидуалности са множином личних акцената и несвакодневном снагом песничког стварања. И после, Госпођа Марковић пева са несумњивом, неконвенционалном искреношћу, коју код доброг дела наших модерних лиричара не вреди ни потраживати, и свака њезина реч је само верни одјек прошле радости, која још само у тужној успомени живи, или тачан израз пригушеног бола, што је тако неизбежан код велике љубави која саживе. Њезина уметност није незрели плод бескрвних рефлексја, које су у својој ваздушастој апстрактности непријатно хладне, нити жалосни доказ душевне раздешености или шегртски дилетантизам мајмунастог епигона. Песништво је Г-ђе Данице Марковић она умерено реалистична лирика тренутног расположења — с тога је наслов њезине књиге (*Тренуци*) једна срећна идеја — и тужних часова, код које пресудна тежина уметничког стварања не лежи у Шекспирској дубини плодних идеја и широкој универзалности песничких погледа на свет,

а још мање у ситничарској правилности глатког стиха и мелодичној мекости беспрекорног ритма, него у сировој искрености песничког осећања и несвесно стваралачкој моћи уметничке снаге.

Карактеристичан је пример за ту искрено нервозну, често недотерану, али увек угодно интимну уметност једна подужа песма која има несрећни латински наслов *Gallium*¹⁾ *Verum*:

Клекнух у пољу широку пред цветом
Што носи име твоје увек драго;
Ветрић је својим доносио летом
Мириса шумских једнодушје благо,

Немадох снаге да ускинем цвета
И сагах главу над његовим струком,
А као вапај подземнога света
Зајеча ветар помамним јауком.

Беснеле су разуздане силе велике природе. Оуви ветар шумно је савијао дрвље у зеленом врбаку; кроз угрејани ваздух летњег дана чуо се јаук целе атмосфере и „вила се песма дивљега опела“.

То дуси краткој срећи нашој, друже,
Ту, у слободи, сад подушје чине,
А да опело сјајније одслужи,
Спустили су се ветри са висине...

Ветар ми хладан до костију проби
На топлом сунцу ведрога, летњег дана,
Ал' слику тамну моје мрачне коби
Одагна одјек клика раздрагана.

То сељанчица у шарену руху,
С рукама пуним ивањскога цвећа,
Газећи траву и стрњику суху,
Расу се чопор дуж реда дрвећа.

Ветар умуче пред обесном кликом!
Ја пружих руке ка веселој чети,
И склопих очи пред шареном сликом
Иштући само свеже руковети.

Али од најјачег је ефекта сетни свршетак песме, прожет дубоком драматичношћу. Сатрвена љубав у шумној забави срећнијих људи тражи тренутак пролазног заборава, но празна радост и неукусно весеље „разноврсних људи“ горком тегобом испуњавају груди.

Кад у одају ступих своју глуху,
Са сухим цвећем у рукама врелим,
Од дуга пута, у прашљиву руху,
Осетих тада да ништа не желим.

Цео ми живот у прошлост утону!...
И као киту босиока смерна
Што с побожношћу меће за икону
Душа побожна, одана и верна.

Пред сенком твојом падох на колена,
Од свуд тишином окружена глухом,
И окитих је, болом сатрвена,
Ивањског цвећа руковети сухом...

¹⁾ Место: Gallium.

Признају да код српских лиричара новијег датума већ одавно нисам наишао на суштински израз оног тешког, мучног, неодређеног расположења, што безусловно следује свакој љубавној срећи, коју је убила страшна неизбежност неумољиве судбине или судбоносна конвенционалност филистарског света. Госпођа је ту са горком процијом и дискретном отвореношћу, која јој веома додикује, снимила један моменат страдалничке душе и са неколико леушастих строфа, које су пуне личних нюанси и апартних обрта, дала згодан пример за бону лирику увређеног срца и разбијених нада.

Наравно, стих и ритам су ту још далеко од савршенства. И ту ћете наћи неколико неукусних фраза, је-

Ивана Ковилчева Мухамеданац из Босне

зиковних немогућности и неуглађених стихова, што сасвим осетно кваре угодни утисак лене, истините песме. Госпођа Марковић се, на пример, не устручава да спомене Бореј; уморна стиже „дому под окриље“; „погружена је у болу дубоком“ и често су јој „узбуркане груди“. У једној другој песми, опет, у *Пролећној елегiji*, која иначе не иде међу њене најслабије ствари, г-ђа Даница сасвим озбиљно говори о „крилима песме“ и „лахору среће“; са дирљивом застарелашћу пева о „ластавници милој“ и „примамљивим сликама“ које „фантазија ствара“, а срце јој се цепа у мистичном „немом јауку“. Већ и ови примери, насумце истргнути само из две песме, у довољној мери доказују, да се Госпођа у погледу језика, технике и стила још не уме сасвим сачувати од извесних неукусности, што су некритички преузете из једне раније периоде наше лирике, — нити посве еманциповати од невенитог и код нас, канда, облитатног имитовања западних песника. То је,

истина, код нас већ свакодневна појава, против које се узалуд говори, али, на исти начин, и погрешка, на коју код лиричара јаке искрености и несумњивих подобности нарочито ваља ударити гласом. Јер Даница Марковић уме писати из *своје* памети и *свога* срца, те, у ствари, није приморана да са ропском несамосталношћу копира друге. Ако она то — бар у неким спољашностима које нису увек без већег значаја — местимице ипак чини, онда је то само један неутешан знак више за ону сумњиву висину, на којој се најмлађи нараштај наших лиричара моментано налази.

Него доста о томе; књижевни критичари субјективна суда не маре да ситне слабости својих литерарних симпатија одвише истичу, и с тога ћу вас, место даљег набрајања стилистичких и техничких недостатака у малој збирци Г-ђе Марковић, радије упозорити на две јесење песме, које су, и крај неколиких неравних стихова и недовољне прегантноети израза, тако карактеристичне за њезину симпатичну књигу о тупом болу незадовољене љубави. Прва је песма само једноставна историја једне позне *јесење руже*, и госпођа је у њој са лирском мекошћу и неколико тавних боја поново извела вечито нов мотив притајено љубави, која се није никад казивала, већ само осећала.

Срећне смо часе проводили тако:
Кроз прозор свежи дах јесењи струји
У сутон што се прикрада полако;
Под руком мојом складан акорд бруји;
С усана твојих страсни звуци звоне,
А свеће пламом вреле сузе роне.

«О, не кушај ме...» певао си тада
А твој је поглед на мени почиво;
И након многих недеља, тек сада,
Ја појмим шта је све тај поглед скриво.
Ал' ти си тада много имо власти
Над оном буром узавреле страсти.

Још оног часа — ти ниси ни знао,
Мислио си, можда: То је игра пуста! —
Све што нас дели, сваки зид је пао,
И слатке речи тепала су уста.
А песма што је звонила из груди,
Тумач је била притајених жуди.

Има у овој песми Г-ђе Данице Марковић доста техничко непоузданости и празног шаблонства у нескладним изразима („Ал' ти си тада много имо власти“!), но, у исто доба, и много финих, сугестивних потеза и реминисцентних нежних тонова, који овим, нешто монотоним и непотпуно срећеним стиховима дају интимну драж јединствене хармоније. Зато жалим, што Госпођа није пропустила да пријатно тужни утисак своје меланхоличне песме сасвим поремети једном несрећном завршном грађом, у којој осим почетничких сликова (дала — идеала, цео — свео, чија — и ја) и реуматичних ритма, има још и две очајно рђаве конструкције и досадно баналних епитета.

Са много више уметничке интуиције и затрепале нежности у дискретно изведеној, али нееластичној слици

Пред јесен описан је онај једва приметни прелаз из позног лета у рану јесен, и ја у овај тешки, октобарски дан, који у пожутелом, смртно болесном лишћу има свој вечити символ, са чудном тугом у згрченоме срцу исписујем ту — рекао бих — симболичну песму о сунчаном лету, које лагано умире, и неумитној смрти, што нечујно долази.

У јулско подне, на Калемегдану,
Сеђах на клупи, мислима занета,
Ту, у алеји где свет слабо шета,
И на овоме јасном летњем дану
Од ждге бежећ', зеленилу рада,
И не приметих да већ лишће пада.

Док листак један, жут и увео,
Падајућ' мога рамена се таче. —
У болу грање зашумори јаче —
И ко на позив, ред дрвећа цео,
Слутећ' поредак у природи нови,
Пред тајном силом лагано се пови,

Ко опомена тајна из далека
Ил' алузија неумитне смрти
На живот овај пролазни и крти
И на свршетак што све земно чека,
Проструја тихо дах јесени зрбле,
Косећи листе тек у пола свеле...

Види се, можда, већ из наведених стихова да Госпођа Даница Марковић нема јачег успеха у *иеластичном* описивању слободне природе. Она, чини ми се, са много већом вољом и знатно више вештине црта сиву, књиовиту јесен са испуцаним грождем и полунагим дрветима; хладну новембарску ноћ, кад ветар до костију пробија „мразовитом студи“ или „глуву пустош зимске ноћи“ са леденом празнином неугрејане собе и наметљивим ројем расплинутих снова, него ведрину младог пролећа, кад се чује потмуло вреће сочног живота, или ону плодну летњу раскош, која личи на бујну лепоту сазреле жене. Уосталом, Госпођа је још релативно најсрећнија у тим једнобојним описима суре природе, која је тужна као умрла љубав, и то не може друкчије бити код једне унесрећене жене, која чека пролеће да сахрани своју љубав, тај „позни цвет јесени“, и „страдањем горким“ каје „дела тамна, што време свети“.

Среди смо се тако у јесење дане
— Природа је у сну умирала тихо —
Свело, жуто лишће, оголеде гране
Јесењи је ветар полагао њихо.

Ти си к мени пришћ увенула лица,
Са изразом боним тиха очајања,
Твоје очи тамне — свела љубичица —
Откриваху души чатав свет познања.

(Из „Историје једнога осећања.“)

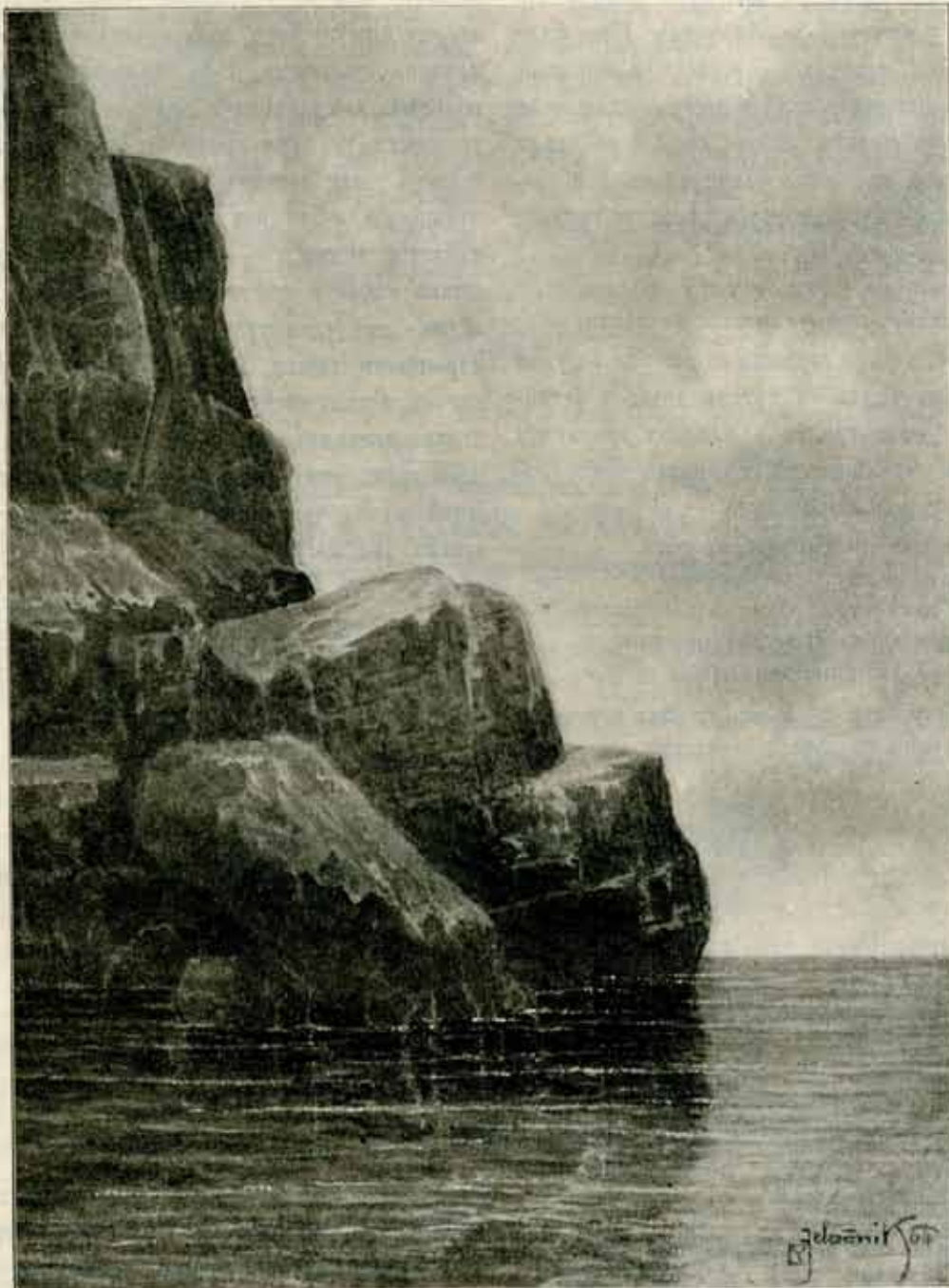
Малобројни описи Г-ђе Марковић без сумње су нешто више од неисказано досадног низа напрегнутих епитета и свакодневних опажања, али Госпођи у већини случајева, на жалост, не достаје јаче испољен слух за вековни шапат стваралачке природе и вајарска еластичност у импресивном прецртавању, те њезини — рецимо — настели из богате разноврсности природине нису јасно ци-

зеловане слике са поспе изразитим линијама или тачно заокружени акварели са вешто наслаганим бојама, него, већином бар, доста летимичне и скоро површне силуете са пролазним контурама и лаким потезима. Међутим, мека субјективна лиричност, што је уопће најглавнија одлика Госпођине књиге, ипак високо издваја њезине недовршене,

Уносећи собом у арију благу
Шум твојих корака по тешкоме сагу.

(Почетак песме *Canzone*).

И кроз описну поезију Г-ђе Данице Марковић пробија као основни акорд резигнована сета и љутљиви, тихи бол, те сваки њезин опис као да је са тамним, сиромашним

Б. Јелочник

Истарска овала

непрекидане описе од монотона набрајања обичних, лако уочљивих појава из спољашњег живота бескрајне природе.

Сунце се гасило на западу близу
И златило зраком у пурпурној магли
Борове што су се над речицу нагли;
А далеко тамо у дугачком низу,
На тихоме ветру, тополе високе
Виле су се лако сред равни широке.
Сутон је пуно дворану високу;
Под претима мојим тонуле су дирке,
И тонови меки притајене свирке
Изливали су се у звучноме току

бојама својим и сивом једноликошћу својом само болна опомена на једно боље, изгубљено време, које се никад више не може вратити. Влажни пролећни ветар са последњим, млаким снегом брише трагове људских стопа по мокрим ливадама; на јасно плавом небу пливају ситни, беличасти облаци, а по свежим пољима и ниским бреговима снажно се одбија од раскошног зеленила ведри сјај насмејаног сунца.

Ал' сад кроз ову пустош очајна ходим сама,
— Жубором воде и песмом оживео је луг —
Ја сјаја не видим тога — у души ми је тама —
Јер место тебе, друже, бол ми је сада друг.

Не ћу завршити, а да, на послетку, не споменем Госпођину претпоследњу песму која је, ако не најбоља, јамачно најимпресивнија ствар у целој збирци. Тих пет строфа из недовољно јасних разлога носе један — не одвише срећан — наслов (*Marcia funèbre*), и са тешким, одмереним стиховима својим као тупи акорди мртвачке арије завршују књигу Г-ђе Марковић. Прохујали су одавно сунчани дани младалачке страсти и мирисног априла; очајни бол поткопаних нада и неостварених жеља зацарио је у магловитом животу ојаћеног срца, а промукли глас изгубљеног драгана, као нека откинута жице, испрекидано јџца и са језивом музиком смрти „раздире груди“.

Куд год ми стопа крене, ил' ум се посла лати,
Легнем ли да почивам у глухом миру ноћном,
Твој крти, испевани, промукли глас ме прати.

Кроз мокру јесен, која је страшна са оштрим фијуком зубатог ветра и оловно тешка са мртвом досадом једноликних дана, чује се језиво грактање гладних гавранова и непријатна шкрипа неподмазаних кола, што тремо одмичу по дубоком калу разривеног пута.

И докле бледим пламом сирово догорена
И црвоточно дрво у дну бела камина,
Цвиљењем монотоним глас твој ко да попева,
Уз шкрипу раздешених, прснутих виолина,
Подземну песму бола и немоћна гнева.

И најзад, у одјеку што с блиска гробља стиже,
Тутњаве замрзнутих грудана о поклопац

Сандука мртвачкога, осећам где се диже
Застор прошлости твоје, и самртнички ропац
Глас твој је што у њему разазнајем све ближе.

Ова песма, са дубином неафектованог бола, нелепом запуштеношћу спољашње форме и грубом неједнакошћу безбојног језика, од нарочитог је значаја за Госпођину поезију, која је, у главном, једна богата скала дирекних акорда и неизраћена маса еруптивног осећања. Судаћи по њезиним стиховима, Г-ђа Марковић је сензитивна, несвакодневно компликована природа, која увек стоји под безусловним утицајем пролазног тренутка, и с тога јој песме већином нису позитивни изрази једне сталожене индивидуалности — то још не значи да она као песник није изразита личност, — него, у својој укупности, неулепшана слика нашег нервозно несталног живота и, свака за себе, по један тупи спомен закопане среће. Ја мислим, наранџаста свеска Госпође Данице Марковић је са животном истинитошћу и посве личним акцентима својим стиховани дневник једне жене, која је једном много волела, а сада сувих очију плаче над убијеном љубави својом, и једна лепа, оригинална и горка књига за оне који су сретни кад могу сањати.

Es liegt darin ein wenig Klang,
Ein wenig Wohllaut und Gesang
Und eine ganze Seele.

(Marie v. Ebner-Eschenbach)

9. X. 1905. год.

—❧— Листаћи —❧—

(ПЕСМЕ У ПРОЗИ, ПРИЧИЦЕ, ИМПРЕСИЈЕ)

Извор туге

Задихани и весели стигоше двоје драгих код врела бистре планинске речице, чије хучно и журно продирање кроз мирисави планински свет често их задржаваше, те, огледајући своје осмејке у бистрини и искрености њеној, питаху се: за што жури, одакле иде? — Плетући венце среће своје и снујући будућност своју, стигоше на извор свога путовања. — Гомиле камења и кршне, мрке стене, избраздане, оштре и набацане, стоје као мртва стража над воденом површином, која се тихо кружно покреће, сетно се осврће, па онда јурне свом снагом преко крша, одакле пада грозно разбијена... А затим тече, тече и жури се...

Одмарају се, седећи на камену, срећни путници; гледају мрке стене и сребрне капице и слушају жубор таласа, али и не мисле о врелу — заборавили су рад чега су дошли; чују само срца своја и виде само срећу

своју. Чини им се, сјајнија је срећа њихова од тих капица и чвршћа је љубав њихова од тога стења.

Занети срећом, опијени осећањима, они су далеко од свега око себе. Штета! јер мрке стене баш као да уздахнуше, а дрхтави таласи као да се стрмоглавише кад злаћана ручица једног сунчаног зрака, нежно их помиловавши, поче исписивати у прозрачном плаветнилу треперива слова...

— — Живела су једном, давно, два срца. Љубав, срећа и пада беху их сплели везама јаким, најјачим. А живели су на земљи та два срца, живела су у свету. — И освану једно јутро које нађе њихове везе почупане и скидане: вихор живота беше их захватио и бацио далеко једно од другог, раставио их за увек.

— — И нико не знаде за боле њихове, нико не виде сузе и не чу уздахе као да ни спомена на прош-

лост не беше више у тим срцима. Изгледаше тако, јер у тронуцима, када се душа преливала тугом, када потмулим јауком јечаху груди и када сузе навираху на очи, они тражаху самоћу и њеној земљи, зрацима и ваздуху повераваху сузе и уздахе своје.

— — — Не састаше се они никад више; ишчезнуше у свету и вечности. Али се нађоше сузе њене и уздаси његови. — Ове мрке, тешке стене, то су уздаси човекови, а овај извор дубок, бескрајан, сузе женине. Наткрилиле су и обгрлиле стене воду а она, са тужним поздравом, отргла се и журнула напред шумећи: „Стене моје, мртва надо моја, ја одлазим; треба ми журити кроза свет, да би га зауставила у трку његову — морам га обавестити да среће нема и отклонити му боле разочарања;

одлазим, али те не остављам; туга је моја бескрајна, вечно ће она квасити груди твоје — — —“

Тако трепераху сјајна слова у прозачном плаветнилу, па ишчезоше а не прочиташе их ови путници.

* * *

И јури планинска речица; пролази брда, пресеца пољане, зауставља пролазнике, и срећне и несрећне; по залуд. Нико не разуме шум њених таласа, — И она је све спорија — малаксава са свога неуспеха; све је тупа и све дубље сиушта груди своје; стапа се с другима, којих је све више и више, и иде у бескрајност, мислећи: „Судбина је, ваљда, земљина да вечно плава у тузи и сузама!“

Ст. С. Н.

УЗ НАШЕ СЛИКЕ

Лептирице (сликао Иван Вавпотич). Покојни словеначки песник Иван Н. Ресман беше спремао ново издање својих скупљених песама, те повери најбољем словенском илустратору, академском сликару Ивану Вавпотичу, да му илуструје неколике песме. Ресман не дочека да за живота види ову намеру остварену, али је Вавпотич свој посао одлично свршио. — Слика „Лептирице“ илуструје ову Ресманову песму:

Krog luči vešče se vrte,
močno jih vabi žarni svet...
a huda luč jim vzame vid
in krilce pisano vzge...

Oj dekle, dekle prelepo,
tebi kot luč žari oko...
Vsem fantom mamiš ž njim srce
vsi v svoje silijo gorje...

Песникову идеју, као што се види, изразио је Вавпотич симболично и веома срећно. —

Света Мајка Ангелина (сликао П. Јовановић) — Стеван, син деспота Ђорђа Смедеревца, био је ожењен Ангелином, ћерком арбанашког властелина Арианита Комнена, и тако постао пашеног Ђорђа Скендербега. Стеван је, по пропасти деспотовине, живео у феудалном Београду, који му даде немачки цар на уживање. У њему је и умро 1447. године. После смрти оставио је синове Ђорђа и Јована и кћер Мару. — Мађарски краљ Матија постави Ђорђа за деспота (о Ускреу 1486. године). Деспотску власт делио је са матером, али крајем XV столећа повуче се и покалуђери у граду Купинику, добивши име Максим, а деспотство преда своме брату Јовану. И Јован је делио деспотску власт са својом матером. Из

престонице Купиника повуче се у Беркасово које је откупио од краља Матије. Умро је 1502. године без наследника. Оба деспота, као и мати њихова Ангелина, са преданости вери православној и са великих заслуга за одржавање и подизање српских задужбина (Крушедол и Хоново) проглашени су за српске светитеље. Мајка Ангелина прославља се 30. јуна, Максим 18. јануара а Деспот Стеван 9. октобра. —

Српско девојачко васпиталиште Мајке Ангелине у Пешти (две слике), Српска православна црква у Пешти, Угвалиште у дому Мајке Ангелине. 3. децембра 1898. године основана је у Будимпешти *Српска Женска Задруга Света Мајка Ангелина*, са намером да отвори и у живот уведе српско девојачко васпиталиште за више образовање српских девојака, а уједно и интернат за српске ученице које су у средњим, вишим и стручним школама Пештанским. Лазар Дућерски, богаташ српски, дао је 100.000 круна да се ова намера и оствари. Патрон је задруге Патријарх Георгије Бранковић. Досадашњи успех и прави српски тип овога завода препоручује га у пуној мери свима Србима, а обавештења, о свему што се тиче завода, врло радо даје заводска управа. —

Паук (сликао И. Тишов). — Ова алегоријска слика Тишова, поред своје одличне уметничке стране, има и пуно поучнога. Њено алегоријско представљање није тешко растумачити. —

Козаков сан (вајао Иван Зајец). Словеначки уметник Зајец већ је прилично познат нашим читаоцима. У броју пред овим објавили смо до детаља његов најновији рад, споменик Франу Прешерном, и донели неколико врста

његову животу. Данас објављујемо његов рељеф „Козаков сап“, који приказује руског борца у маниурским пољима и његов привид, његову породицу у Русији. —

Мухамеданац из Босне (сликала Ивана Кобилчева). Тип Србина мухамеданца примамно је већ велики број сликара да се забаве о његовој маркантности, па ни да-

ровита Ивана Кобилчева није могла проћи поред њега а да га не запише својом кичицом. —

Џстарска обала (сликао В. Јелочник). Јадранско Море подлокало је лепу Истру и учинило је, погдегде, сасвим неприступном са воде. Колико је сликовне лепоте у томе, сведочи и Јелочникова слика. —

УМЕТНОСТ

Уметност у својој суштини

(СВРШЕТАК)

У том, буквалном смислу речи, „вероватно“ лежи, тако рећи прави и истински значај уметности. Ово важи не само за објекте, у којима нам се износе предмети и људи, него и за осећаје. Осећаји и расположења могу да изазову двоструку илузију: прво тиме, што њих, те осећаје и расположење, можемо да видимо и замислимо у других, и ако их немају, у самој ствари, дотичне особе; друго тиме, што можемо да замислимо и сами себе испуњене тим осећајима и расположењем а у ствари да то не будемо. На овој осећајној илузији оснива се уживање у позоришту, па и сама глумачка уметност. Глумац је у стању да се унесе у сваку улогу једино помоћу те илузије. И баш то унашање глумчево, његово представљање „као да је“ (оно што представља) јесте оно што је најглавније, што чини суштину било његове, у овом случају, игре, било иначе ког уметничког дела. Осећај веселости и расположења изазван илузијом није привидан већ стваран и постоји у истини, и то стваран у толико, у колико је естетичан; с обзиром пак на своју садржину остаје осећај само привидан. Када је пред нама какво уметничко дело, чини нам се као да друкчије осећамо него што осећамо у ствари, да смо нешто друго него што јесмо, да живимо у другом времену, под другим поднебљем, него што јесте. Дабогме да то нису стварни, истински осећаји, него вештачко расположење, које нам је природно, наметнуо сам песник или сликар. Па и песник не осећа стварно оно што пише, већ нева на основу оног привидног осећаја. Снажни и бујни осећаји (афекти) као што су: љубав, мржња, гнев и брига нису кадри дати, односно створити, ништа уметничког. Тек када душевна моћ једнога песника савлада ове осећаје, кадар је он да се лати пера. Тада их се песник потпуно ослобађа тиме, што их још једном привидно пређе. Генијалност уметникова је у томе, што је у стању да изиђе, када му је у вољи, из уског круга

самога себе, свога ја, те нам изнесе какво уметничко дело; он дакле тренутно постаје, тако рећи, други човек. Подобност и уменост човекова помоћу илузије преображава се у уметност. У томе се баш и разликује занатски производ од уметничког, што је уметничком смер илузија. Догод нека ствар служи практичним циљевима дотле она није уметност; с тога и говор о неком етичном циљу уметности није ништа друго но празно нарадање. Уметност је што и игра, а свака игра губи свој карактер увесељавања „кад јој се смер уочи“. Сад настаје питање: може ли све оно, што нам свет пружа (предмети, људи, осећаји) да пробуди илузију, па да се то, после, њеном помоћу изнесе и представи уметнички? На ово одговара Ланге: нема уметности без идеалисања, а идеалисање састоји се у избору, наглашавању и истицању индивидуалног живота а све у интересу уметничког дејства. Задатак је уметности да баш тим наглашавањем, истицањем или, да кажемо, осветљавањем извесног момента, њему т. ј. да нарочиту илузију. Суштину уживања у уметности не чини само осећај, да се овде има посла са привидношћу, него сазнање (свесност) да је процес, који се том приликом ствара у нама а који нам је, тако рећи, силом природен, творевина човечје руке. Осећај, да уметник к нама говори, не смемо никад губити из вида и сметати с ума. Помисао, да је увек човек творац било ког уметничког објекта, битан је део суштине његове т. ј. тога објекта, и где тог сазнања нема, ту нема ни вештачког дела. Најбољи нам је доказ за то фотографија. У тренутку, када на једној фотографији осетимо да је, при снимању, и вештак унео своје ја, може и фотографија постати уметничко дело.

При посматрању ма ког уметничког објекта рађају се, стварају се у нама два низа од представа: уметност и природа, привидност и стварност, чулна онажања и осећај. И на том једновременом стварању оба ова реда од представа оснива се осећај уживања у уметности (Kunstgenuss). Једно уметничко дело може нам само тада дати чиста естетичка уживања, ако је кадар да у нашој свести изазове оба ова реда од представа што потпуније и без неке празнине или, рећи, прекида. Онај осећај веселости јесте само неизменичност представа поменути два реда (низа) и

ту наизменичност срањује Ланге са кретањем шеталице. Поједини делови ова два реда од представа појављују се дакле наизменично у нашој свести. С тога Ланге назире као са неком поузданошћу да душевна игра ових представа, а коју називамо уметношћу, зато изазива осећај веселости, што се оснива на наизменичности контрастних представа. Значај пак свесне самообмане гледа Ланге у томе, што изгледа, да је она т. ј. самообмана овај облик душевне рецепције, која човеку омогућава, да он у сразмерно најкраћем времену сразмерно што већи број представа и осећаја прими у себе а да се не умори. Према томе је уметнички лепо свака човечја творевина као и свака продукција човечјега тела, која изазива ту наизменичност поменута два низа од представа, чиме се опет производи расположење и уживање.

Даље, вели Ланге, не треба никако мислити да су моменти, којих имамо код сваког уметничког дела а који донекле ометају плузију, сувишни па и штетни. На против! Виши ступањ уживања у уметности зависи баш од нашег сазнања да су они т. ј. ти моменти ту. Тако међу елементе ометања убраја се: постоље, некретност, безбојност у пластици, позорница, оквир на слици и т. д. Присутност овакових момената зато је потребна, што се све вештине служе другим материјалом а не стварношћу. И баш у тој борби вештине са „ометајућим“ елементима лежи и њена највећа снага. То је борба уметности са материјом, коју треба оживети, којој треба дати духа. Ништа није тако мало уметнички него кад покушавамо да унапред уклонимо те „ометајуће“ елементе, како бисмо тобож произвели стварну обману код гледаоца. Тако су кинематограф, панорама, паноптикум нешто сасвим неуметничко, ма колико да је ту и наука и техника представљена.

Уметност не зна ни за моралне ни за етичне смерове, но при свем том има велики биолошки циљ, а овај је у томе да повећа осећајну способност у човека. Трагедија је извор и почетак, каже Ланге даље, у осећају потребе код човека да доживи, види и осети сам собом нешто велико, нешто значајно, за које му се не даје иначе у животу сваки пут стварна прилика. Када би у њему т. ј. животу било више прилике да се човек бори, да воли, да погледа у очи опасности и смрти, онда не би ни било трагедије. И свесна самообмана при игри проширује круг нашег осећаја и моћи представљања. (Подсећамо само као типични пример, индијанске игре код деце). Највеће уживање, било у којој год уметности или игри, јесте оно лебдење између привидности и стварности. Уметност је као и игра човеку, као нека врста накнаде за оно што је стварно, што постоји, вели Ланге. Ову накнаду прибавља човеку, како у младости тако и у старости, инстинктивна потреба, и то увек тада, кад му живот са својим празнинама не да прилике за представе, осећаје, мисли и радњу, које су човечански могуће и чине саставни део оне целине, која се зове живот људски. Човек доживи у обичном животу сразмерно мало штошта, јер живи у веома малом кругу осећаја и радње: он нема прилике да све сам на себи осети и претурни преко главе. И ту му празнину надокнађава уметност. Уметност је као и игра, допуна животу. Уметник је човек богатији осећајима, те с тога попуњава он својим уметничким радњама осећаје код других, који их у тој мери немају. Проширење и удубљење душевног и телесног живота код људи, стварањем представа о посматрању, осећају и снази, прави је и крајњи задатак уметности и вештине, чиме се, поред осталог, одржава и дотерује род људски.

Овим се начином дају растумачити уметнички правци и моде. Уметник пружа народу и времену оно чега народ и време у тај мах нема. У доба, када је грађанство неког народа у добру и благостању, износи му песници пред очи јад, невољу, беду и горку невољу пролетеријата. Тако је осамдесетих година постала немачка драматика јада (*Elendsdramatik*). Из времена реалне политике беже песници у доба бајки и у свет шаренога пустошества: тако постаде у XVIII веку пастирска појезија, бујност и уживање у оном што је природно, у епоси дакле, када су појмови о природности били највише испретурани. Ова нам појава у исти мах казује и тумачи зашто су све моде и правци ограничени временом т. ј. зашто трају само извесно време. Када је мало час поменута празнина код публике попуњена односно потреба задовољена, онда је она т. ј. публика смта те последње моде, па тражи нешто друго, нешто ново. Према свему овоме уметност има велики историјски позив, позив изједначавања, она одржава идеје и идеале и стара се да у људским инстинктима не наступи стагнација (застој). Но, као што рекосмо, не смемо сметати с ума да је овде увек у питању т. ј. увек се помиња на свесну самообману, изазвану привидност а никад на сдржину. Ко би уметност посматрао с обзиром на њену сдржину, дакле чулно, било то са гледишта политичког, етичког, еротичког или религијозног, тај би показао да нема ни појма о њеној суштини или му је смер да је фалшификује. Ми не смемо ни једном уметничком предмету пребацити оно, што би било прекор за самог посматраоца. Ако неко уметничко дело од руке правог уметника утиче чулно на било ког човека, онда је посматралац т. ј. дотично лице неморално а не уметник. Најбоља одбрана од овакове опасности јесте естетично образовање.

Ја сам се потрудио да изнесем погледе Лангеове, по могућству, што верније; чак сам се послужило, већим делом, самим његовим речма изнетим у оним двома опсежним свескама његове књиге. Далеко би нас одвело упуштати се у критику ових погледа на овоме месту; поред тога морало би се претпоставити да је читалац посве познат са Лангеовом књигом. Намера ми је била да изнесем, у овај мах, законе о теорији уметности, који ће нам осветлити и показати пут, којим је уметност последњих година прешла од натурализма ка романтици. (*Rudolph Lothar: Das deutsche Drama der Gegenwart*).

ПРЕВЕО Ђ. Б. Д.

Лисма што та не стигоше

(СВРШЕТАК)

13.

И један сам Будин олтар поставила више камина, и ту седе на престолу сва она чудновата обличја, што сте их ви постепено нацупали за мене код подмиљаних бонза,⁴⁾ у напуштеним храмовима и по напуштеним антикварицима. Још пре но што сам вас у Пекингу позвала, имала сам страст да куним Буди. Кунила сам их многе од продаваца, који су их, скривеле у својим широким

⁴⁾ свештеници.

рукавима, к нама доносили и при том шапутали, да су ти идоли из царских храмова, и да су они много на коцку ставили, што су их к мени донели. Веома поносна показах вам та блага; ви их погледасте за тренутак испитујући и рекосте тада: „Нимало рђаво за модерну европску имитацију“. То беше тежак удар, и мени беше с почетка готово криво на вас, јер ништа не боли више, но изгубити миле идоле. А ја сам са својим поступала тако смирено и увек свеже цвеће пред њих стављала! Али нека вам је опрштено, јер ви сте лажне Буге правим заменили, а то чине најмање људи који другима њихове богове одузимају.

А није то баш тако ни лако!

14.

— — — Када други разуме наша најмилија занимања, нашу најиндивидуалнију особеност, то је као духовно миловање. Та толико много умире у нама, јер не наилази на заинтересованост, на негу. И који су највише у нама убијали и сахрањивали, често су они, што нам беху најближи. Хвала вам, драги пријатељу, на свему, што сте у мени пробудили и неговали, на свем цвећу, што је цветало, јер му се ви радовасте.

18.

Али у истини и збиља — у мени се јавља понекад тако жарка жудња, да нешто постанем, будем, створим! Чиним се понекад сама себи као састављена од самих неупотребљених способности и као да пролазе прилике за рад, које би требало моје да су, поред мене као другима који не знају шта с њима да отпочну. Ми смо људи састављени управо из оних, од којих се никада ни приближно не тражи што могу учинити, и из оних, од којих се изискује што ни на који начин не могу извести. Ови су дабогме срећнији, јер један је део њихове неспособности управо у томе, што и не примећују колико су неспособни.

27.

— — — — — Ми се лако миримо са оним великим расипањем, што га природа свакога секунда чини са милионима, који сви носе у себи могућност живота, па ипак не живећи морају и опет нестати у незнаоми, из кога су се надајући подigli. Јер ништа наша мудрост не научи лакше, но да увиди, како је патња других неизменива. — Али када нас саме постигне, када неизменивост управо нас шчепа, све оно покрха, што се хтело развити, кад сваки дан отпочне са новом надом и ишчекивањем, па ипак ништа друго не донесе но исто разочарање, исто уморно вече — тада тек упознајемо страховитост светске патње, јер је наша патња. Ах, оно верујуће надање младих година, што се постепено у сумњајуће чекање претвара! Када нас први пут у животу постигну несрећа и неправда, мислимо, да је то само тренутна заблуда — нешто као рачунска погрешка — која се мора одмах поправити и заменити. Све нам се у нама чини тако важно, тако развоја вредно, да не подносимо мисао, да би који било од наших драгоцених дарова могао остати неразвијен, да би могао неупотребљен закржлати и пропасти. — Цветни прањак? — да, за њега је то непроменљиви светски закон. Али ми?

Свакога се пак дана многе искуства, растежу у дуг ланац, и погледамо ли уназад, видимо, колико је већ много у нама умрло пре но што је смело поживети, про-

пали таленти, рада жељна воља, жудња за љубављу, склоњености и заинтересованости — све узалуд у нас усађено, развити се није никада смело — унапред на пропаст осуђено. Јер многи су звани, али мало њих изабрани. Постепено расте тада сазнање, против кога се с почетка још бунимо, о коме у најдубљој унутарњости својој одавно знамо, да има право — и ми припадамо оним расипаним, оним милионима, чији живот сасвим бесциљан беше. Сувишна продукција. Пена, која се прелива преко ивице пехара.

Ко је то о свом властитом животу сазнао, језа га подилази. Чему још уопште даље? Место свега хоћења — ступа још једна једина велика тежња, уморно пасти доле као свело лишће и истрошити се под белим и светлим покровом зимским у влажним и мрачним тлима, постати храна вечито расипној земљи — за то смо можебити и ми још доста добри.

Колико сам пута последњих година мислила о том и борила се за то, да мирна и спокојна будем. Јер горчину и узбуну претворити у жаљење и саучешће — то је задатак живота, који морамо решити, ако нећемо да свршимо у очајању.

35.

— — — Око сата сам начинила златно сунце са дванаест зракова. Зраци одговарају часовима и на шљастоме је врху свакога златног зрака насликана по једна реч готским словима. Оне гласе редом: I почети, II хтети, III учити, IV слушати, V љубити, VI надати се, VII тражити, VIII трпети, IX чекати, X опраштати, XI одрицати се, XII свршити. Сказаљка, што напред иде, показује час и реч. Многи су, преко којих бисмо брзо прешли — али ми морамо све часове примити, као што се неумољиво јављају на великоме сату живота, добре и зле.

49.

Познавала сам неколико жена, надчовекова тина, које просто стресају са себе што их омеће у слободном развоју њиховога ја; које су биле јаке као судба и самодређујући хватале у живот; којима њихова властита личност беше идол, пред којим се морало све клањати. Познавала сам такође и жене, које живљаху двама раздвојеним животима; један живот за цео свет створен, хладан, мрачан, бескрајно досадан; и поред њега други, скривен, пун слатких тајана, пун крадене среће, који је морао накнадити празнину и пустиш првога.

Обема сам се вретама жена чудила, можебити нешто им и завидела, али ни као једна не бих могла живети — то би се и сувише противило мојој унутарњој природи. Ја сам чекала. Као и многе жене, које целога века ништа не раде, но чекају.

Облик, у којем је овај роман написан, веома везује руке писцу, а када се узме још у обзир, да су сва писма написана за циглу годину — од августа 1899. до августа 1900. — онда морамо признати, да је композиција дела списатељици срећно за руком пошла. Она нас је ту упознала са читавим животом јунакињиним на сасвим природан начин, употребивши веома угодно састанке са старим познаницима, пут у Немачку, и похођење места, где је младост провела, да нас упозна и са ранијим животом њезиним.

Јунаци јој пак нису, као обично у чувственим романима, људи без крви и меса, од самих живаца, потпуно у себе утонули, који немају никакве или готово никакве везе са спољашњим светом. Њезин је пријатељ одлучан и радан човек, она живи у великом свету, одржава везе са њиме и има исто тако оштро око за спољашњи свет као што уме да се удуби и у свој унутарњи свет. За силно и дубоко чувство што га износи, она је узела широк оквир, какав се у ретко ком роману наводи.

Што би се пак овом роману могло замерити то је, као што је и једна умна Српкиња приметила, његов савсим изливни завршетак, који управо ремети онај утисак, што се после последњег писма добива. Душевна је смрт трагичнија од телесне, за ову смрт многи људи нису ни способни.

Чудновато је и то, што се пријатељ за читаву годину дана никако није могао јавити. Та он је могао, ма где то било, остављати писма, одакле би их она из кога било места у свако доба могла потражити. Или можебити и иза њега осталоше писма што њу не стигоше?

М. Ш.

* Српско академско друштво „Зора“ у Бечу изабрало је 8. (21.) октобра ове године ову управу: председник: Марко М. Исаковић, лекар; потпредседник: Мурад Сарић, лекар; благајник: Михајило Рајиваји, правник; I. тајник: Атанасије Каракашевић, лекар; II. тајник: Велимир Јелић, култ. техничар; књижевник: Владимир Ђоровић, филозоф; одборници: Обрад Максимовић, лекар, и Митар Ђатовић, лекар; надзорни одбор: Ранко Вујић, техничар; Алекса Ивић, филозоф; Михајило Благојевић, техничар; Јован Јејић, техничар. Програм управе је: да се у „Зори“, по начелу поделе рада, за разне врсте омладинске задаће оснују секције и одбори, како је то било у правилима Академске Задруге и како је то већ у пракси, с успехом, спроведено у „Sloveniji“. Свакој секцији да се остави што већа самосталност, у коју се не сме дирнути, догод је рад секције у складу са задањом и сврхом „Зоре“. — Да се не оклева са спровођењем овога плана који се у осталом већ више пута претресао у нашим ширим и ужим ђачким круговима, него да се одмах почне остваривати. Да се изберу провизорни начелници за секције и њихови заменици и да заједно са управним одбором, посаветовавши се и са одбором „Slovenije“, припреме нацрт пословног реда за скупштину коју треба одржати чим је могуће пре. — Секције би биле: I. *Ђачко образовање*. (Уређење књижевне друштвене, међусобна унутрња у литературу српску и опћу, научну и белетристичку; популарна предавања из разних дисциплина за оне ђаке, којима та дисциплина није струка). II. *Народна Просвета и Привреда*. (Проучавање и пропаговање народних књижевних знања свију врста науке; упознавање и потпомагање привредног покрета у свима српским крајевима, агитацијом и стварањем појединих привредних установа, особито земљорадничких задруга). III. *Соколска*. (Неговање гимнастике, буђење и јачање смисла и рада за српску организа-

цију у „Српске Соколе“, додир са чешким Соколима у Бечу). IV. *Потпоре*. (Управљање потпорним фондovima које „Зора“ има и изналажење нових начина и средстава за потпоре сиромашних српских ђака, брига и за оне који нису великошколци; прибављање заслуге сиромашним друговима.) V. *Музика*. (Оснивање певачкога и свирачкога збора, евентуално теоретско поучавање у музици.) VI. *Српска Стенографија*. (Заједница са истом секцијом „Slovenije“). — Број секција је неограничен. Чим се јаве неколико чланова, могу основати своју посебну секцију. Поред овога да се изберу нарочити одбори, са више или мање чланова, за књижевну и читаоницу, за купљење и сређивање ђачке статистике, за приређивање забави, прослава и, евентуално, за друге сврхе. Осим тога да је допуштено свакој, и најмањој групици, организовати клуб, по својој вољи и увиђавности, само да се рад и сврха не коси са општим циљем „Зоре“. — Питања актуалне политике немају места у „Зори“. Савремен је захтев у „Зори“ да се сукоби међу члановима, што настану у друштву, не могу решити ни двобојем ни грађанским судом, као што се на жалост до сада догађало, него само Судом Чести, према „Зориним“ правилима. —

* Изашао је из штампе и већ се распродаје „Србобран“ народни српски календар за 1906. годину. Уредили су га Светозар Прибићевић и Јован Бањанин. Цена је 1 динар. —

* Српско културно друштво „Просвјета“ (у Сарајеву) дало је прошле године 60.000 круна помоћи српским ђацима и трговачко-занатлијским ученицима. Друштво је имало 124 стипендиста, а до сада је извело у самосталан живот 39 Срба. Друштвени скупштина решила је да „Просвјета“ помаже од сад и српске основне школе и оснива српске земљорадничке задруге. —

* „Србобран“, српски православни савез у Америци (Harrisburg, Pa) отворио је стечај за уредника савезног органа. Уредник мора бити Србин и спреман за новинарски и књижевнички посао. Плата је 60 долара месечно, а биће већа када лист почне излазити више пута недељно. Пријаве се примају до 1. децембра, а ваља их слати на адресу: Supreme Council of the Serbian Orthodox Society „Srbobran“. Care of Secretary. 2806 Carson Str. — S. S. Pittsburg Pa. N. America. —

* Српски композитор Пера Стојановић (Беч) довршио је оперу „Тигар“ која се већ спрема за извођење у Пештанској опери. Текст је написао директор Бечкога Консерваторијума по шаљивој француској игри Брисбара и Мишела. Стојановић је до сада добио за своје композиције три награде: прву аустријску државну награду и две Бетовенове.

* У Бечкој Konzertsaal Ehrbar (IV Muhl-gasse) певаће се 15. новембра први пут „Вечерња Песма“ из српске оперете „Die Braut muss billig sein“. Либрето за ову оперету написао је познати етнограф Фридрих С. Краус а компоновао га Владимир Р. Ђорђевић, учитељ музике у Јагодинској Учитељској Школи. Садржина је узета из српске прошлости у Босни а композиција је изведена по српским народним мотивима. —

* Поред 15.000 динара помоћи Друштву за чување народног здравља, српска држава утрошиће у 1906. години још 90.000 динара за истраживање, сузбијање и лечење заразних болести. Од те суме утрошиће се: 50.000 динара за бесплатно лечење заразних болести, 30.000 за набавку антидифтеритичног и других серума и анималне лимфе, а 10.000 за награде и путне трошкове ле-

кара који буду слати за лечење акутних зараза у већим размерама. —

* У Новом Саду изишла је нова књижица „Предлог за епархијску уредбу. Написао Поп-Божа.“ Цена је 8 потура, а поруџбине прима Коста Лера (Нови Сад).

* За редовног професора геологије и палеонтологије у Српском Универзитету изабран је Д-р Светолик Радовановић, пређашњи министар Народне Привреде.

Књиге за народ. Издаје Матица Српска из Задужбине Петра Коњевића. Свеска 115. *Српске народне приповетке из Баната*. Скупно их Светозар Мл. Вајић. У Новом Саду, издање Матице Српске, 1905. — 12,5 × 18 см., 32 стр. Преплата из сва годишња издања Магичина (без Календара) 4 кр., у иноземству 6 кр.

Уредба црквено-просветне управе српских православних епархија (митрополија) у Босни и Херцеговини. Са проведбеном наредбом. (Проглашена у „Гласнику закона и наредба за Босну и Херцеговину“ од 19. августа (1. септембра) 1905. ком. XVII). У Мостару, 1905. Штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића. — 11 × 17 см., 193 стр.

Српска Краљевска Академија. *Приповетка о девојци без руку*. Студија из српске и југословенске књижевности од Павла Поповића. Награђено из фонда Д-ра Љубомира Радивојевића. Београд, штампано у Државној Штампарији

Краљевине Србије, 1905. Цена 2 динара. — 16 × 24 см., 123 стр. —

Св. 106. Мала Библиотека. Уредник: Ристо Кисић. Власник: Издавачка књижарница Пахера и Кисића. Број XVI, година VII. 1905. — Никола Т. Јанковић: *Приповетке*. Свеска прва. У Мостару, 1905. Штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића. — 10 × 15 см., 67 стр. Цена 30 хл. (40 п. д.). —

X Међународни Конгрес против алкохолизма држан у Б. Пешти од 11—16 септембра (по нов.) 1905. год. *Извештај* поднесен Г. Министру Унутрашњих Дела од Д-ра Јована Данића, званичног изасланика на истом конгресу. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1905. — 16,5 × 26 см., 23 стр. — (Прештампано из „Српског Архива за Целокупно Лекарство“ 1905. год.). —

Рад. Космајац. *Војничка Библиотека*. Збирка. Свеска 1—6. Београд. Народна Штампарија, Обилићев Венац бр. 10, 1905. Цена овој свесци 30 пара (60 хелера). 12 × 16 см., 96 стр. —

Географија за средње школе. Написао Рад. Васовић. Трећи део. Европа без Балканског Полуострва. За III разред. (Министарство Просвете одобрило је (28. јануара 1904. г., ПБр. 1362 ову Географију за уџбеник у средњим школама). Цена је 1,30 дин. У Београду, 1905. — 15 × 23 см., 117 стр. —

Рад, српски велики народни календар са савременим сликама за годину 1906., која је проста и има 365 дана. Година шеста. Издање „Рада“ деоничарског друштва за издавање српских књига и новина у Руми. — У Руми, штампарија Ђорђа Петровића, 1905. — 21 × 28 см., 112 стр. — Цена 70 потура (0,85 дин.). —

Претплатницима и читаоцима Нове Искре

Улазећи овим бројем у последњу четврт овогодишње „Нове Искре“ молимо дужнике да не чекају посебних опомена, него да нам одмах изволе послати дужну претплату. Молимо да се не заборави да „Нова Искра“, осим претплате, нема никаквих извора који би је одржавали. Ову напомену упућујемо дужницима само с тога што верујемо да ће тако најбоље разумети своју дужност и олакшати власништву „Нове Искре“ да и даље одржава овај једини српски илустровани месечник.

Према дужницима, који се оглуше о своју дужност, употребићемо, као и до сада, она средства која законски забрањују да се туђе самовласно присваја.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

САДРЖАЈ:

Послије севдаха, од Стев. И. Самарџића (наставиће се).
Ја не тражим, песма Влад. Станимировића.
Павлић, приповетка М. П. Ђирковића.
Истина, песма Симе. Пандуровића
Београд од 1717—1739, по архивским изворима написао
Тодор Стефановић Виловски (свршиће се).
* * * песма Боже Лоурића
Црвени смех, одломци из нађеног рукописа (Леонид Андријен). Превео с руског Паун М. Протић.
Утопљене душе, песма Ди

Једна госпођа која пише песме, од Ил. Ивачковића.

Листића: Извор туге, од Ст. С. Н.

Уз наше слике.

Хроника: (Уметност, Књижевност, Разно, Библиографија).

СЛИКЕ: Лептирице. — Српска православна црква у Пешти. — Света Мајка Ангелина. — Српско девојачко васпиталиште Мајке Ангелине у Пешти. — Игралиште у дому Мајке Ангелине. — Паук. — Козаков сан. — Мухамеданац из Босне. — Истарска обала.